

500
2463

నాగవల్లిక

(చారిత్రకమైన నవల)

శాసక పబ్లికేషన్స్, పరంగల్.

PARA ASHOK KUMAN

నాగవల్లిక

(చారిత్రకమైన నవల)

గ్రంథకర్త :

విశ్వనాథ వేంకటేశ్వరులు,
ఉభయభాషా ప్రవీణ.

అశోకా పబ్లికేషన్సు,
వరంగల్.

Rs. 1-40

ప్రథమ ముద్రణ 1959

ఆంధ్ర గాథ

ప్రథమ ముద్రణ 1959

వెల : రూ **Rs. 140.** పే.

మొదటి పేజీ వలె ఉంటుంది

మొదటి పేజీ వలె ఉంటుంది

ముద్రణ :

శివాజి ప్రెస్

సికింద్రాబాదు.

Rs. 140.

మహీశూల పట్టణపు రేవు నుండి 'నందిని' లంగరెత్తి
 రత్నాకరముమీదఁ బోవుచుండెను. నందిని రేవు వదలి నాలుగు
 గడియలు మాత్రమే యైనది. భూతద్దములతోఁ జూచువారికి
 మహీశూల దీపములు విస్పష్టముగానే కనఁబడుచుండెను. నందిని
 హంసాకారమున రత్నాకర తరంగములపైఁ దేలియాడుచు
 సౌందర్యసత్త్వముల వెలార్చు చుండెను. అది శరత్కాలము.
 వెన్నెల రాత్రి. చంద్రుడు నిర్మేఘమైన యాకాశమున రాజ
 హంసవలె ధవళధవళములైన చంద్రికా పూరములు నింపు
 చుండెను. ఓడనాయకుఁడు, సరంగులుఁ గడు జాగరూకులై
 రత్నాకరమును గమించుచున్న నందినికి సమస్త పరిచర్యలు
 చేయుచుండిరి. నందిని శ్యామదేశమునకుఁ బోవుచున్నది. శ్యామ
 దేశపు టోడరేవు విశాఖను జేరునప్పటి కేడు రాత్రులు
 గడచును. ఆనాటి రాత్రి రత్నాకరము పాలగచ్చుచేసిన యిల్లు
 వలె శరన్నేఘ సమావృతమైన యాకాశమువలె శాంత గంభీ
 రమై యుండెను. నందిని రత్నాకరముపై నూలుపయనములు
 సాగించిన యోడ. దాని నాయకుఁడు రుద్రశ్రీ; యటువది
 యేండ్లు దాటిన పండుముదుసలి. ఆతని యనుభవముతోపాటు
 బారెఁడుగడ్డము గూడ తెల్లనై పండుదనము వెలార్చుచుండెను.
 ఓడ సరంగులెల్ల ననేకవర్షములు సముద్రయానమున నాటి
 దేటినవారు. ఆంధ్ర సామ్రాజ్యాధిపతి, శాతకర్ణి చక్రవర్తి

నందినిపై శ్యామదేశమునకు సపత్నికుడై విహారమునకుఁ
బోవుచున్నాఁడు. శాతకర్ణి ధర్మపత్ని, జగజ్జేత రుద్రదామ నర
పాలుని కూతురు, రుద్రాణీదేవి. చక్రవర్తితోఁగూడ నందినిపై
బ్రయాణము చేయుచున్నది. శ్యామదేశాధిపతి విజయతుంగుని
కుమారుడు, యువరాజు వీరతుంగుఁ డాంధ్రసామ్రాజ్యాధిపతిని
స్వదేశమునకుఁ గొనిపోవుటకై తన చెల్లెలు నాగవల్లికతోఁ
గూడ నాంధ్రదేశమునకు వచ్చియుండెను. వారిరువురును
రాజదంపతులతోపాటిప్పుడు నందినిపైఁ బ్రయాణము చేయు
చున్నారు. రాజదంపతులకుఁ బ్రత్యేకముగ నాల్గుగదు లేర్పాటు
చేయఁబడినవి. శ్యామదేశ యువరాజు రాజదంపతులు విడిది
చేసిన గదికిఁ బ్రక్కనే సర్వాలంకారశోభితమై యున్న మఱి
యొక గదిలోఁ జెల్లెలితోఁగూడఁ బ్రయాణము చేయుచుండెను.
నందిని నాంధ్రసామ్రాజ్య దాడనాథుఁడు యజ్ఞశ్రీదత్తుఁడు
నూలుగురు మహాధన్యులతోఁ గాచుచున్నాఁడు. వీరు గాక
వేలుగాఁ జక్రవర్తి కంగరక్షకమైన బల మైదువందలకు మించి
నది, మఱి రెండు నౌకల మీదఁ బ్రయాణించు చుండిరి. ఈ
మూఁడు నౌకలును మూడు హంసలవలె, మూడు చుక్కల
వలె రత్నాకరమును దరించుచుండెను.

ఆంధ్రసామ్రాజ్య చక్రవర్తి శాతకర్ణి వాళిష్ఠీపుత్ర
పులోమావి సోదరుడు. పులోమావి నిస్సంతానుడై కాల
ధర్మము నొందఁగా శాతకర్ణి యాంధ్ర సింహాసనము నధిష్ఠించెను.
ఇతఁడు వాళిష్ఠీ పుత్రుఁడు కాఁడు. గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి

కిరువరు భార్యలు. అపరాంతరాధిపతి విష్ణుదత్తుని కుమార్తె
వాసవికిఁ బుట్టినవాఁడీ శాతకర్ణి. ఈయన సింహాసనము నెక్కు
నప్పటికి ముప్పదియేండ్లవాఁడు. ఉజ్జయినీపతియైన రుద్రదా
ముఁడు తన కూతురైన రుద్రాణి నీయనకుఁ జిన్నతనమందే
వివాహము చేసెను. శాతకర్ణి చిన్నతనము నుండియు రాజ్య
భారము లేనివాఁడగుట రాజ్యాంగతంత్రము నందుఁగఁటఁ
జతుష్ఠి కళలయందు నాటితేటినవాఁడయ్యెను. చతుష్ఠి
కళలలో నాయనకు ముఖ్యముగఁ గవిత్వ సంగీత నృత్యముల
యందుఁ బ్రత్యేకాభిమానము. తన రాజ్యతంత్ర భారమునెల్ల
బ్రధానామాత్యుడైన విష్ణుశ్రీదత్తునియం దునిచి ధీరలలితుడై
సంగీత నృత్యగీతా వినోదములయందుఁ గాలక్షేపము చేయు
చుండెను. అట్లని రాజ్యతంత్రమునందుఁ బూర్తిగ నిరాదరము
చూపుచుండె నని చెప్ప వలనుపడదు. శాతకర్ణి యగ్రజుడైన
పులోమావి జీవించియున్నన్నినాళ్ళు నాంధ్ర సామ్రాజ్యము
చెక్కుచెదరక యుండెను. ఆంధ్ర సామ్రాజ్యలక్ష్మి శాతకర్ణిని
వరించిన నాటినుండియు నామె సకలకళాశోభిత యయు్యును
శత్రురాజన్యులయెడ నుపేక్ష చేయలేదు. ఉత్తర దిశయందు
రుద్రదాముఁడు బలవంతుడై బంధుత్వభావముచేత నాంధ్ర
సామ్రాజ్యమునకు రక్షక దుర్గమై నిలిచెను. లలితకళాప్రియు
డైన శాతకర్ణి యన్యరాజ్యములతో విద్యా సంబంధముల
నేర్పఱచి విద్యామిత్రులను సంపాదించెను. ఆంధ్ర సామ్రాజ్య
పతాక సముద్రాంతర ద్వీపముల యందుఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడి యఖం

డాంధ్ర సామ్రాజ్యము స్థాపింపఁబడెను. యవ బలి ద్వీపముల
 యధిపతులును శ్యామదేశాధిపతియైన విజయతుంగుఁడును
 నాంధ్రసామ్రాజ్యమును దల్లిదేశముగ భావించుచుండిరి. ఆ
 దీవులయం దాంధ్రసామ్రాజ్యము విస్తరింపకపోయినను నాంధ్ర
 సంస్కృతి చిరప్రతిష్ఠితమై యుండెను. శ్యామదేశ రాజ యవ
 రాజులైన విజయతుంగ రాజతుంగు లిర్వురును గవితా
 ప్రియులు. విజయతుంగుని కుమార్తె నాగవల్లిక చతుష్పతి కళా
 పారీణి యని ప్రసిద్ధిఁ జెందియుండెను. ఆమె ముఖ్యముగ
 నృత్యవిద్యయం దాఱితేఱియుండుటయే గాక భారతదేశము
 నందలి సమస్త నృత్యసంప్రదాయములను నేర్చుకొనవలయు
 నని కోరికతోఁ దమ మిత్రుఁడైన శాతకర్ణి రాజధానియందు
 రెండు వత్సరముల నుండి యతిథిగ నుండెను. ఆనాఁడు ధాన్య
 కటకము సర్వవిద్యా ప్రతినిధులకు నిలయమై యుండెను.
 ధాన్యకటకమునందు విద్య నేర్చినవారు భారతదేశమున
 మఱియును విద్యాన్వేషులై పోవలసిన యవసరము లేకుండెను.
 ధాన్యకటక ఘటికాస్థానములందుఁ బరదేశీయులు నేర్వరాని
 విద్యలేదు. నాగవల్లిక యీ సంవత్సర ద్వితీయమును రాజున
 కతిథియై తన కిష్టములైన సంగీత నృత్యకవితావిద్యల రహస్య
 ములఁ బెక్కింటిని నేర్చెను. సంగీత నృత్యాది విద్యల సిద్ధాంత
 భాగములలో శాతకర్ణి ప్రవీణుఁడగుట నాగవల్లిక శాతకర్ణిక
 యొద్దఁ గూడఁ గొంత శిష్యత్వము నెఱపెను. ఆయన మహా
 రాజు. ఆమె మహారాజ కుమారిక, అగుటచే వారిరువురకుఁ

గొంత సాన్నిహిత్య మేర్పడి, పరిచయము స్నేహమై, స్నేహ మనురాగరూపము నొందెను. ఈ కథాకాలమునాటికి నాగ వల్లికా శాతకర్ణి లొకరినొక రెడబాసి యుండలేని పరిస్థితివచ్చె నని చెప్పవచ్చును. ఇప్పుడు రాజతుంగుఁడు చెల్లెలిని స్వదేశ మునకుఁ దీసికొనిపోవచ్చెను. ఆయనకు శాతకర్ణికిఁ గొంత పూర్వస్నేహము కలదు. ధాన్యకటక ఘటికాస్థానమున వీ రిరు వురును సహాధ్యాయులై యుండిరి. ఆ మైత్రిని బురస్కరించు కొని చెల్లెలిని దీసికొనిపోవచ్చిన రాజతుంగుఁడు ధాన్యకటక మున రెండు మాసములు రాజున కతిథిగ నుండి రాజ దంప తులను దని దేశమునకు రమ్మని యాహ్వానించి వారిని గూడ వెంటఁగొని రాజునకు సొంతనౌకయైన నందినిపైఁ బ్రయాణము చేయుచున్నాఁడు.

రుద్రాణి శాతకర్ణి పట్టపుదేవేరి. అనగా నిప్పటి కాయన కితర భార్య లున్నారని కాదు తన యాభిజాత్యమునుబట్టి తన సౌందర్యమునుబట్టి, తన వస్తువాహనాది సంపదలనుబట్టి తాను శ్రీకృష్ణపత్నియైన సత్యభామవంటిదాన నని రుద్రాణి తలంచుకొనుచుండును. ఆమె మహాసౌందర్యవతి యన్నమాట మాత్ర నిక్కువము. మధ్యమదేశ స్త్రీలు సహజముగ సౌందర్య వతులు. వా రాంధ్రవనితలకంటెఁ బొడుగురులు. వర్చస్సుతో గూడ వారి కాంధ్రవనితలు తీసికట్టే యని చెప్పవలయును. ఆందువలన రుద్రాణి ధాన్యకటక స్త్రీలలో మహాసౌందర్యవతి యని పేరు గాంచెను. ధాన్యకటక మనఁగా నానాడు సర్వ

దేశముల రాయబారులకు నిక్క. పలువిధములైన భాషలు,
 పలువిధములైన కనుముక్కుతీరులు, పలువిధములైన కట్టు
 బొట్టుల వైఖరులు, పలువిధములైన కేశపాశబంధములు, పలు
 విధములైన దుస్తులతో నానాటి ధాన్యకటకము కలకలలాడు
 చుండె ననుట వింతకాదు. ఆ సౌందర్యమూర్తులలో రుద్రాణి
 చుక్కల నడుమఁ జందమామవలె వెలుగొందుచుండెను. ఆమె
 చదువరి కాదుగాని పలుదేశముల భాషలలో నామెకుఁ దగినంత
 పరిచయము కలదు. రుద్రాణికిఁ గళలయం దభిరుచి లేదని
 చెప్ప వీలులేదు. ఆమెకుఁ గళలయందు వైరస్యములేదు. మన
 సౌందర్య మధికమైనకొలదియు శరీర సౌందర్యమునం దభి
 మానము తగ్గుచుండుట లోకము పరిపాటి. రుద్రాణి శరీర మన
 సౌందర్య లుభయమును గలిగిన వ్యక్తి యగుట నామె యీ
 రెంటికి సమానమైన యాదరము చూపుచుండెను. ఆనాటి
 ధాన్యకటక స్త్రీల వేషభాషలకెల్ల రుద్రాణి మేలుబంతియై
 విరాజిల్లెను. విదేశ స్త్రీలు గూడ రుద్రాణి యభిరుచులనుబట్టి
 తమ యభిరుచులను సరిదిద్దుకొనుచుండిరి. అట్లనగా రుద్రాణి
 వేషభాషల యందుఁ బరదేశీయుల ముద్ర యేమాత్రములే దని
 చెప్పుటకు వలనుపడదు. అనేక సంస్కృతులకు, ననేక నాగరకత
 లకుఁ గూడలియైన నాటి ధాన్యకటక స్త్రీల కొరవడిగా నున్న
 యామె సౌందర్యాభిరుచులు సర్వదేశీయాంగీకార్యములై
 యొక క్రొత్త సౌందర్యపరిభాషను సృష్టించినట్లుండెను.

రుద్రాణి నాగవల్లికయందు స్నేహభావము తోడనే
యుండెను. ఆ స్నేహభావమునందుఁ దాను మహారాజ్ఞి నన్న
భావస్ఫుర్భ యుండెను. తా నతిలోక సౌందర్యవతి నన్న యహం
కార స్ఫుర్భ యుండెను. తాను మహాతల, దండనాయక రుద్ర
దాముని కూతు నన్న యాభిజాత్య స్ఫుర్భ యుండెను. ఆమె
నాగవల్లిక యందు స్నిగ్ధురాలేకాని యది యొక యాద్ధత్యాను
రంజితమైన ప్రాభవ విశిష్టమైనది. ధనవంతులు సామాన్య
ముగ విద్వాంసులయెడ నొక భావమును బ్రకటింతురు. అది
యా విద్వాంసుల విద్వత్తయెడ మెచ్చుదలతోఁ గూడి
యుండును. ఆ మెచ్చుదలతోఁ దమ ధనవత్త వలనఁ బుట్టిన
యాన్నత్యానుషక్తి యుండును. మొత్తముమీఁద నది రక్షక
రక్ష్యభావప్రయుక్తమైన స్వాధిక్యభావమత్త. రుద్రాణి నాగ
వల్లికయెడ నట్టి భావము కలిగియుండెను. ఆ భావము వల్లనే
శాతకర్ణి రుద్రాణితో శ్యామదేశ ప్రయాణ ప్రసంగములేఁగా,
నాగవల్లి అచ్చమైన పసిపిల్లవలె వట్టి సంబరము చూపఁగా
రుద్రాణి తన పరువు ప్రతిష్ఠలకు భంగ మే మున్నదిలే యని
యెట్టకేల కంగీకరించెను.

నందిని యిట్టిభావసంపుటిని మోసికొని రత్నాకరముపైఁ
బ్రయాణము సాగించుచుండెను. అచ్చమైన వెన్నెలలు పుక్కి
లించు శరద్రాత్రులు సుమనోహరములై రత్నాకరమును ధగ
ద్దగిత మొనర్చుచుండెను.

నందిని శ్యామదేశ రాజధానియైన విశాఖను జేరుకొనెను. దారిలో ననగా రత్నాకరముమీఁద నందిని తుపానుల కగ్గమయ్యెను. కాని దైవవశమున నెట్టకేలకు సుఖముగా రేవునుఁ జేరుకొనెను. శాతకర్ణి చక్రవర్తి, యాంధ్రసమ్రాట్టు శ్యామదేశ దిదృఙ్ఘార్థియై వచ్చుచున్నాడని విజయతుంగుఁడు సంతోషతరంగతుంగుఁడయ్యెను. శ్యామదేశము నందనవనము వంటిది. షడృతుఫల యందును వసంతర్తు ప్రాయముగ నుండు నట్టిది. ఘవశ్యామములైన పర్వతారణ్య పంక్తులు, శుభ్రజలోపేతములైన నద నదీమతల్లులు, కొండల యంచుల గువ్వలవలె గూరుచుండి యున్న నగర దుర్గములు, చల్లని సుమనోహరమైన శీతవాతాతపస్థతియుఁ గలిగి యా దేశము భోగపురుషుల కావాసయోగ్యమై యుండెను.

రేవునందు దిగిన వెంటనే రాజపరివారమువచ్చి శాతకర్ణి చక్రవర్తికి జోహా కొనరెను. విజయతుంగుఁడు స్వయముగ వచ్చి శాతకర్ణి కభివాదన మొనరెను. మొదట శాతకర్ణియు నాగవల్లికయు నొక స్వర్ణరథము నధిరోహించి యిరుగడ నిలువబడి యున్న ప్రేక్షకజనము జే జేలు వెట్ట నగరప్రవేశ మొనర్చిరి. వెనుక రుద్రాణియు రాజతుంగుఁడును వేటొక స్వర్ణరథముపై నధిరోహించి వచ్చుచుండిరి. ఆపై రాజ పరివారమును, రుద్రాణి పరివారమును వచ్చిరి. వెనుక నాంధ్ర

ధానుష్కు లాంధ్ర సింహధ్వజచ్ఛాయలఁ జూపఱకుఁ గను
పండువై వచ్చుచుండిరి. విజయతుంగుఁడు వీరినెల్ల తన రాజ
సభా భవనమునకుఁ దోడ్కొని చని యందు మంత్రి సామం
తాద్యుల ప్రజాపరిషత్సమక్షమున నాంధ్ర సమ్రాడ్డంపతులకు
ఘనమైన స్వాగతము నొసంగి, చీని చీనాంబరాదులచే స్వర్ణా
ద్యలంకారములచే సత్కరించి సంతుష్టుల నొనరించెను. తదుపరి
రాజు ససత్నీకుఁడు సపరివారుఁడునై యొక దివ్యభవనమున
విడిది చేసెను.

శాతకర్ణి విజయతుంగ రాజధానియందు రెండుమాసము
లుండెను. ఆ రెండు మాసములు నిత్యోత్సవములు నిత్య
సత్కారములు నెడతెఱపిలేక జరిగెను. శ్యామదేశపు గజాశ్వ
రథ పదాలిబలముల ప్రదర్శనములు జరిగెను. విందులు, వింత
వేడుకలతో శాతకర్ణికిఁ గాలము స్వర్గమునందువోలె గడచు
చుండెను. ఆయనకు స్వరాజధాని, స్వసామ్రాజముల గొడ
వయే పట్టనట్లు లేదు. రుద్రాణియు స్త్రీ సహజమైన నూత్న
వస్తు వాహనాది దిదృఙ్ఘానందమువలని సంబరము నొందుచు
భర్తతో యథాతథముగ నానందము నొందుచుండెను. శాతకర్ణి
చక్రవర్తి యొకానొక పరవశస్థితిలో నుండెనని చెప్పవచ్చును.
ఆయనకు నాగవల్లిక నిత్యానపాయినీయన్న ట్లుండెను. ఆమె
కొత్తగీతము వ్రాయును. శాతకర్ణికి వినిపించును. శాతకర్ణి
తద్భావార్థ వ్యజ్యమానములైన ధ్వన్యర్థముల చర్చణసాంఘ
త్యము నందుఁ బారవశస్థితి నొందును. ఆమె యొక గీతము

పాడి వినిపించును. శాతకర్ణి తన్నాద నాదాంతాసుగతమైన
 భావసోపానముల నధిరోహించి స్వర్గసీమల సంచరించి మఱి
 ఘాతలస్పర్శచేయుటకుఁ గొన్ని ఘటికలు పట్టును. ఆమె
 యొక నృత్యము సేయును - తద్దిదృశాజనిత కుతూహలానిరేక
 పారవశ్యస్థితియందు శాతకర్ణి తన్మయీభవనము నొంది తన్ను
 దా మఱచిపోవును. ప్రాతర్మధ్యాహ్నాచార్యాహ్నము లందు
 నాగవల్లికతోనే కాలక్షేపము. నాగవల్లికయే భోజనము.
 నాగవల్లికయే స్నానము. నాగవల్లికయే సర్వము నయ్యెను
 శాతకర్ణికి - శాతకర్ణి నిత్యకృత్యములలో శయ్యాసనాది
 భోగములలోవీతలు వేడుకలలో రుద్రాణి సమానము
 గనే పాల్గొనుచుండెను. కాని రాజు నాగవల్లిక యెడఁ జూపి
 నంత తాదాత్మ్యము, నామెతో గడపుచున్నంత కాలము రుద్రా
 ణిలోఁ గడపుట లేదు. ఉత్తమ కులమున జన్మించి, యున్నతభావ
 విలక్షణమైన నడవడి కలిగి, సహజముగ నాభిజాత్య ప్రాభవ
 ములు కలిగిన రుద్రాణికి శాతకర్ణి యీ ప్రవర్తనమునందుఁ
 దొలుదొలుత నెట్టి సంశయ సంకోచములు కలుగలేదు. రాజు
 కూడఁ దాను జేయుచున్న యీ పని విడోగతయై తానే
 గతిగా నున్న రుద్రాణికి బాధాకర మగునని యెంచలేదు.
 ఆయన నాగవల్లికతోడి పొత్తుక సహజాపన్నమైన ప్రకృతి
 లక్షణముగనే భావించు చుండెను. మఱియొక విషయము.
 రాజు బుద్ధిమంతుఁడు, పండితుఁడు. సర్వకళావేత్త. ఆతఁడు
 తాను నాగవల్లికతోఁ జనపు కలిగియుండుట యొక భోగ

లాలసాలక్షణ మని తలంపలేదు. కవి యెప్పుడు నొక భావమును జర్వణము చేయుచుండును. సంగీతకుఁ దొక రాగము నెప్పుడు నాలాపించుచు బ్రస్తావము చేయుచుండును. నర్తకి యొక భంగిమ నెప్పుడును భావన సేయుచుండును. నృత్య విద్యాపారీణయైన యొక యిల్లాలు వంటసేయుచు గూడ నొక పాదవిన్యాసమునో, యొక భూభంగిమనో, యొక నేత్ర నలనమునో భావించి యనుష్ఠించు చుండును. ఇది వారి యభ్యాసవై ఖరీ పరిష్కృతమైన మనోవృత్తి సాంతత్యముకాని దానిని వ్యసన మనుటగాని నియమరాహిత్యజర్యమైన స్వేచ్ఛాచార మనుట గాని పొసగదు. అది యొక తపస్సుగా భావులు వర్ణింతురు. శాతకర్ణికి నాగవల్లికకు నున్న యీసంబంధ మిట్టి తపస్సని వర్ణించినచో నతిశయోక్తి కాదు. శాతకర్ణి కవి, గాయకుఁడు, నర్తకుఁడు, కళావేత్త. ఏ కళకై నను భావ క్రియల రూపమున రెండు విధములైన యవస్థ లుండును. భావము మనోరూపమై క్రియశారీరకమై యుండును. ఈ భావ క్రియలు రెంటికి నాత్మమూల మనుట నిర్వివాదాంశము. ఆత్మ యనఁగా నిక్కడ నుపనిషత్ప్రతిపాదితమైన పరమాత్మ కాదు. కాక యనేక జన్మవాసనా సంస్కార పరిమిశ్రితమై యావరణ విశిష్టమైన జీవాత్మ యిది - అనేక జన్మవాసనా సమష్టి చేతనాభిధ నొంది జీవాత్మను బరివేష్టించి యుండును. అది సర్వ రసాత్మక మైనది - అది ప్రవృత్తిలోని భాగమే. ప్రవృత్తి రూపమైన యభ్యాసచేత సమరంజితమైన వాసనా సమష్టియే

చేతన యనబడును. నివృత్తిరూపమైన యధ్యాసాభ్యాసము చేసిన యోగీశ్వరునకు సర్వరసనివృత్తి జరుగును. తన్మహాస్థితి నుండి చ్యుతుడైన జీవునకుఁ జేతనారూపమున సర్వరసోద్బోధనం కలిగి యరఁడు మహాకవిగా, మహాగాయకుఁడుగా, మహాశర్తకుఁడుగా జన్మించును. ఇట్లు స్వరసాత్మకమైన చేతనోద్బోధముతోడి జీవుఁడు సర్వమునందు సౌందర్యమును దర్శించుచు నానందాభాసముచే లోకములో సుకుమారములైన జన్మల నొందుచు సుఖదుఃఖాదికముల నొందుచున్నాఁడు. ఇట్టి సుకుమారజీవిని లోకము భర్జించదు. అది వాని దౌర్బల్యమో, దౌష్ట్యమో, దౌర్గత్యమో యని యెంచి వానిని వెట్టివాఁడుగ నెంచి తృణీకరించును. ఇట్టి జీవాత్మతో మెలగు దేహ కళాతపస్వియై స్థూలదేహోవరణమునందుఁ గూడఁ దన కభ్యస్తమైన కళాంశను జూచుచు దానియందు రమించుచుండును. శాతకర్ణి యిట్టి స్థితిలో నుండెను. అతని మనోభావనారూపమైన కలాజగత్తునకు నాగవల్లిక క్రియారూపావతారముగా నుండెను. నాగవల్లిక లేనిదే తన కళాజిజ్ఞాస లేదు. తన కళాజిజ్ఞాస లేనిదే తాను లేడు. ఇది శాతకర్ణి పరిస్థితి.

కాని యింద్రియప్రత్యక్షజ్ఞానముపై నాధారపడి భావనాజగత్తు యొక్క యాత్మ జగత్తు యొక్క స్థితి నంగీకరింపక, కేవలము మజ్జామాంసాస్థిమయమై స్థూలమైన శరీర స్థితిని మాత్రమే పరిగణించు సామాన్యలోకులకు శాతకర్ణి వంటి భావుకుల చేష్టల యందు వైపరీత్యము గోచరించు చుండును.

లోకము శాతకర్ణి ననుమానించినది. సంశయించినది - నీలాప
నిందలు వైచినది. దీనికిఁ గారణ సామగ్రియుఁ దగినంత
యున్నది.

శరీరమే ప్రధానముగ నెంచు లోకము వేషభాషలకు
జేష్టావిలాసములకు గూడఁ బ్రాధాన్య మిచ్చును. నాగవల్లిక
వేషభాష లట్టివి. ఆ దేశవాసుల యొక్క, వారి స్త్రీలయొక్క
చేష్టా విశేషము లట్టివి. శరీరము రసపుముద్ద. సంయోగ
వియోగములచే నాంతర రసము లుప్పొంగును. అంతరరస
ముప్పొంగినంతనే శారీరకములైన నాడులు స్పందించి తద్గత
భౌతిక రసములందు గూడ వికారాదులు జనించును. భౌతిక
వికారములకు భావవికారములకుఁ బరస్పరము జన్యజనకభావ
మున్నది. అందుచేత భారతీయ ధర్మశాస్త్రవేత్తలు స్త్రీ-పురుష
సంయోగము పనికిరా దనిరి. మాతృపుత్రులు గూడ నేక
శయ్యాగతులు కారా పని ధర్మశాస్త్రము లుద్ఘోషించుచున్నవి.
విదేశీయులైన ప్రాచ్య పాశ్చాత్యుల కీ రహస్యము తెలియదు-
వారికి స్త్రీ పురుషుల స్వేచ్ఛాసంపర్కమునం దెట్టెట్టు లేదు-
నాగవల్లిక శ్యామదేశవాసిని. ఆమె బాహిరమునకుఁ గట్టుకొను
నది యొక పట్టుతో నేసిన యంగదట్టము. ఊర్ధ్వశరీరమును
గప్పునది యొక్క నిచోళిక. భారతీయస్త్రీలు సర్వదేశములవా
రొంటియం దే భాగము నితరదృష్టికి గానరాకుండ సర్వాంగ
ములయం దాసరణ మేర్పరుదురు. ఇది శాతవాహనుల కాలము.
నాడు లేకుండెను గాని మొత్తముమీద భారత స్త్రీలు

దేహోచ్ఛాదనమునం దలవాటుపడినవారు. తదితరుల కీ పట్టింపు లేదు. నాగవల్లిక దేహమునం దర్థ భాగము నగ్నముగానే యుండెను. ఏక నిచోళికా గుప్తమై యున్నతమై యున్న యామె పడుస్థలము కామిజన లాలసాప్రేరకమై యుండెను. నిత్యాభ్యాస వశమున నర్తన శీలములై నగ్నములై యున్న యామె పాదములు సర్వజనాభిగమ్యములై కన్పట్టుచుండెను. అమె శాతకర్ణి యెదుటఁ చూసీఁగ, సీతాకోకచిలుక, కోకిల, పోతుపిట్ట నెదుట రిరంసా నిమగ్నమై నర్తించుచున్న యాడు పిచ్చుక. శాతకర్ణి యామెయందుఁ దాదాత్మ్యము నొందు టలో వింత యే మున్నది. ఇరువురు బ్రౌఢ వయస్సు నందున్న వారు. ఇరువురు రాజవంశజులు. ఇరువురు నిర్నిబంధ స్వాతంత్ర్య పరిభోధితులు. ఇరువురకు లోకమన్నఁ దృణప్రాయము. ఇరువురును ధర్మదూరమైన సంయోగదశా పరిచ్యుతు లని లోక మన్నది. ఈ వార్త ద్వీపాంతరములకుఁ బ్రాకినది. మహా చక్రవర్తి - ఎంత విశాలమైన యశస్సు కలదో యంత విశాల మైన యపనింద తోడుగా నుండును గదా ! “నలోకః సార మార్థికః.”

శాతకర్ణి శ్యామదేశమును జేరిన ప్రథమదినమున నౌకా శ్రీయమునకుఁ బ్రత్యేకాహ్వానముపై వచ్చిన ఘనులలో భదంత శ్రేష్ఠి యొకఁడు. ఆయన యుజ్జయిసీవాసి. రుద్రదాముని చిన్నతనమునుండియు నెఱింగి యుండుటయే గాక రాజ కుటుంబముతో సన్నిహితమైన సంబంధము కలవాఁడు. భదంత శ్రేష్ఠి సవకోటినారాయణుడని ప్రసిద్ధికెక్కిన వాఁడు. ఆయన కిరువది వ్యాపారనౌక లున్నవి. ఆ సేతుశీతాచలము నడయా డుచు నపారమైన వాణిజ్యమును నిర్వర్తించు వీరవణిజసంఘము లఱునదికిఁబై గా నాయన చేతియందున్నవి. రాజులు మాఱినను, రాజ్యములు మాఱినను, నెన్ని జామదాంబరములు వచ్చినను వీరవణిజుల వాణిజ్యమునకు డతిలేదు. శక యవనాదులైన పర దేశీయ రాజన్యులు దేశముపై దండెత్తి వచ్చినప్పుడు వారి వాణిజ్యమునకుఁ గొంత యుపప్లవము వచ్చినను నచిరకాలము నందే రాజ్యములు సుస్థిరమై మఱల వీరవణిజుల విహారమున కంతరాయము లేకుండ సాగుచుండెను. ఉప్పుతోఁ బదియును నీ వణిజుల మూలముననే దేశీయులందఱు నందుజాటులోనికి వచ్చుచుండెను. పండిన దేశముల నుండి యెండిన దేశములకు సరకులను సరఫరా చేయుట కీ సార్థములే సాధనములుగా నుండెను. వీరు దేశమునందలి యాంతర వాణిజ్యమునే గాక పరదేశములతో వాణిజ్యమును గూడ వీరే చేయుచుండిరి. శ్యామ

దేశమునుండి రత్నములు యవద్వీపమునుండి సుగంధద్రవ్యములు,
 సుమిత్ర బలి ద్వీపములనుండి పగడములు, ముత్యములు భారతా
 దీపర దేశముల కెగుమతి యగుచుండెను. అట్టి వ్యాపార
 మంతయు భారత వీరవణిజ సార్థములచేతులయందే యుండెను.
 ఇట్టి సార్థములకు నాయకుడై భదంతశ్రేష్ఠి గోట్లు సమార్జించి
 నాడు. రాజులు మాటుచుందురు, రాజ్యములు తలక్రిందులగు
 చుండును. భదంతశ్రేష్ఠి ప్రాభవమునకు మాత్రము మార్పు
 లేదు. దీనికిఁ గారణము వేటొకటి కలదు. ఆయన చెప్పు
 చేతలలో మెలఁగుచుండు రాజులు పెక్కురు కలరు. ఈ కథా
 కాలమున కాయన పెట్టుబడి నాశించి యాయన కథమర్ణులైన
 రాజులు పదిమందియైనఁ గలరు. రాజనీతి యర్థముపై నాధార
 పడి యుండును. అర్థకామములు రెండు నక్కసెల్లెండ్రు గదా!
 విజేతలైన రాజన్యు లెల్లరు సాధారణముగ నిట్టి యర్థపశుల
 సాహాయ్యముపై నాధారపడి యుండుట వింతకాదు. ఆనాటి
 భారతదేశపు టార్థికస్థితికి భదంతశ్రేష్ఠి వంటివా రిద్వరు
 మున్నురు మూల స్తంభములై యుండిరి. పర్థమాన రాజ్యములు
 కల నరపతు లెల్లరు భదంతశ్రేష్ఠి పెట్టుబడుల నాశించుచునే
 యుండిరి. ఏరాజ్యముపై నేని దండె త్తవలయు నన్నచోఁ గోట్ల
 కొలఁది దీనారముల వెచ్చింపవలసి యుండును. దానికి సార్థ
 వాహ చక్రవర్తులే మూలము. ఏ మహాచక్రవర్తులో యంగ
 బలము నర్థబలము సమానముగాఁ గలవారు వారి పలుకుబడికి
 తోనుగాకుందురు గాని తక్కిన యల్ప రాజన్యు లెల్లరు వారి

నాశ్రయించియే యుండిరి. ఈ కథా కాలమునకు భదంతశ్రేష్ఠి సాహాయ్యము సర్థించి, తన్మూలమున విజేత నన్నపేరు సంపాదించు దలపెట్టి, యుద్విక్రూరుచున్న వారిలో రుద్రదాముఁ డొకఁడు.

భదంతశ్రేష్ఠి ప్రాథవయస్సున నున్నవాఁడు. అతఁడు రుద్రాణిని చిన్నతనము నుండియు నెఱుఁగు నని యిదివఱకే చెప్పి యుంటామి. ఎఱుఁగుటయే కాదు, ఆ రాజకుటుంబముతో నతనికి సాన్నిహిత్యమును గలదు. మఱియొక యంశమేమనఁగా నాంధ్ర సామ్రాజ్యముపై భదంతునకుఁ గొంత యీనడింపు గలదు. భదంతుని సార్థములకు ఘంటాపథ మాంధ్రసామ్రాజ్యము నుండియే కలదు. అనాటి వాణిజ్యఘంటాపథములలో నొకటి ధాన్యకటకమునుండి ప్రతిష్ఠానము మీఁదుగా భరుకచ్చ పోజ్జయునులకుఁ బోవుచుండెను. ఈ సార్థములు పోవునప్పుడవి రాజులకు సుంకములు చెల్లింపవలసి యుండును. సాధారణముగ సార్థములు సుంకములు చెల్లింపక తప్పించుకొనఁ జూచుచుండిరి. కాని యాంధ్రసామ్రాజ్యమునఁ బ్రభుత్వ పరిపాలన విధానము పటిష్ఠముగ నుండుటచే నెక్కడి సుంకము లక్కడ ఖచితముగ వసూలు చేయుచుండిరి. తప్పించుకొని ప్రచారింపఁ జూచువారిని శిక్షించుచుండిరి. భదంతుని సార్థము లాంధ్రసామ్రాజ్యమున నిట్ల నేక సమయముల యందపరాధములు చెల్లింపవలసి వచ్చెను. దాని మూలమున భదంతునకుఁ గొంత నష్ట కష్టములు సంభవించినవి. అది యట్లుండఁగాఁ గేవలము కళాజిజ్ఞాసాపరుడై రాజ్యభార

మంతయు నమాత్య ప్రధానులపైఁ బెట్టి విలాసముగఁ జరించు
చున్న చక్రవర్తిపై నచ్చముగ వ్యాపారబుద్ధి గలిగిన భదంతుని
వంటివారి కనురాగము కలుగదు. ఆనాటికి శాతవాహన
సామ్రాజ్య మింకను దక్షిణాపథము నంతను నావరించియే
యుండెను. సామ్రాజ్యోత్తర భాగమున రుద్రదామునివంటి
వీరులు విజృంభించుచుండిరి. కాని తక్కిన దిశలయందు సామ్రా
జ్యము సుస్థిరముగనే యుండెను. శాతకర్ణి భోగపరుడని యస
మర్థుడని భదంతాదుల కనాదరము జనించెను. కాని యాంధ్రుల
బలము చూచి వారేమియుఁ జేయఁజాలకుండిరి. ఆంధ్ర
సామ్రాజ్య ప్రధానామాత్యుడైన విష్ణుశ్రీధర్తుడు ముల్లోక
ములను మూటఁగట్టఁ గలిగిన మేధాసంపన్నుడు. రాజెట్లు
న్నను నమాత్యుని ప్రతిభాసంపత్తి ముందు పెఱరాజు లాగలే
కుండిరి. రుద్రదామునకు రాజ్యకాంక్ష కలదు. అతఁడు దక్షిణ
ముగా విజృంభింప వలయును. అక్కడ నున్న దాంధ్ర
సామ్రాజ్యము. అది తన కూతు సొమ్ము. దాని నాక్రమించుట
యేమి రాజనీతి. భదంతున కీ కిటుకు తెలియును. ఆయన
రుద్రదాముని బ్రేరేపించి యాంధ్రసామ్రాజ్యమును బరిధినింప
వచ్చును. శ్యామదేశమున శాతకర్ణి పొందిన నొకనింద భదంతుని
యూహల కొక యాదరు వయ్యెను.

భదంతుఁ డొకనాఁడు రుద్రాణిని దర్శించెను. వినయ విస
మితుడై చక్రవర్తిని యెదుట సముదాచారము నడిపెను.
రుద్రాణి భదంతునిఁ జూచి నవ్వెను. చిరపరిచయ జనితమైన

చనవు నాధారముచేసికొని భదంతుఁడు ప్రసంగము లోనికి
దిగెను. రుద్రాణి ప్రసన్న చిత్తయై యుండెను. భదంతుని
యందామె తన పుట్టింటి బంధుగుల జూచెను. సంభాషణక్రమ
ములో భదంతుఁడు కొంత స్వాతంత్ర్యము నొంది మాటలాడ
సాగెను. వారి సంభాషణ మిట్టి రూపము నందెను.

‘చక్రవర్తులు శ్యామదేశమున స్వేచ్ఛగా గ్రీడించు
చున్నారు.’

‘ఆయన చక్రవర్తి కదా! ఆయన స్వేచ్ఛకు లోపమే
ముందును.’

‘నాగవల్లికను భోగినిగా స్వీకరింతురని లోకము చెప్పు
కొనుచున్నది.’

‘నే నది విన లేదు.’

‘తమరు వారిని జూచి — — — —’

రుద్రాణి భదంతుని వంక నొక చుట్టుకైన వీక్షణము
ప్రసరింపఁ జేసెను. దానితో భదంతుఁ డాగి పోయెను. ‘తమ
కేదేని నవసరమున్నచో నాజ్ఞాపత్రము పంపుఁడని’ భదంతుఁడు
పనివినియెను.

రుద్రాణి మనస్సులో నాలోచన సాగెను. ఈ రెండు
నెలలలో రాజు సడవడి యందయు నామె మనఃఫలకమున
నొక్కసారి ప్రసరించెను. అనుమానింప మొదలు పెట్టుము.
సర్వము ననుమానాస్పదముగనే కన్పట్టును. ఈ చక్రవర్తి

తన యెడల నింత విరసుడా? తన యాభిజాత్యము, తన సౌందర్యము, తన శుశ్రూషాపరత్యము, తన ప్రేమ, తన పట్టమహిమత్యము, తన శక్తి సామర్థ్యములు - నివి యేమియు గణన కెక్కుచున్నట్లు లేదు. ఆ నాగవల్లిక, దాని యుసురెంత? అది యొక పండితురాలా? చక్కని చుక్కయా? దాని వేష భాషలు, దాని యునికియే తన కెబ్బెట్టుగా నుండు చుండెను. కాని రాజును జూచి, తన పదనీ సౌభాగ్యమును నమ్మి, దాని నింతవఱకుఁ దాను జూచి చూడ నట్లూఁకుండెను. ఈ రాజు తన్ను నిరాదరించునా? తా నెవరు? మహాతలవర, మహాదండనాయక రుద్రదాముని తనయ యని గుర్తులేదా? తాను దలఁచుకొన్నచో నేమి చేయలేదు? అయిన నింతలో నింత తొండరపడుట యెందులకు? రాజుతో నీవిషయము ప్రస్తావించుట తన పడనికిఁ దగిన విషయమా? తానా విషయము ప్రస్తావించినే ప్రస్తావించదు. నుటి యేమి చేయును?

ఇంతలో నొక పరిచారిక వచ్చి 'యమ్మా! చక్రవర్తులు డేపు బలిదీప్తిపమును జూడఁ బోవుచున్నారు. తమరిని గూడ్చి సిద్ధము కప్పున్నా' రని చెప్పెను. 'నాగవల్లిక బలిదీప్తిపమునకు వచ్చుచున్నదా?' యని రుద్రదాని ప్రశ్నింపఁగా 'అమ్మా! శొంతిలేని కషాయమా?' యని పరిచారిక చమత్కరించెను. రుద్రాని మఱల నాలోచనాధీన మనస్కురాలయ్యెను. ఈ చక్రవర్తిని నాగవల్లికను బంధించినచో? ఇది శ్యామదేశము.

ఆంధ్రదేశము కాదు— ఉజ్జయిని కాదు— ఆంధ్రదండనాయకుడు
రుద్రశ్రీ తన యాజ్ఞలను నిర్వహించునా? నిర్వహింపక
పోవచ్చును. పరదేశమున, శత్రుమధ్యమునఁ దానొకర్తుక
యేమి చేయఁగలదు.

రుద్రాణి మఱియొక విధముగ నాలోచించెను. ఈ
చక్రవర్తిని బెదరించి చూచెదను. చక్రవర్తినికి శరీరము
స్వస్థముగా లేదు. పరదేశప్రయాణము చేయునట్టి యారోగ్యము
వారికి లేదని కబురు చేయుంతునని రుద్రాణి యొక పరిచారికను
బిలిచి తానన్నట్లుగాఁ జెప్పుమని యామాట కబురు చేసెను.
ఈ వార్తను దెచ్చిన పరిచారిక వెళ్ళునప్పటికి శాతకర్ణి రాజు
సంతిగృహమున లేడు. నాగవల్లిక యంతఃపురమున కేగె
నని భటులు చెప్పిరి. పరిచారిక యక్కడికి వెళ్ళెను. పెళ్ళి
చూడఁగా రాజీ లోకములో నున్నట్లు లేదు. రాజు నాగవల్లిక
లిర్వురు సభిముఖముగా గూర్చుండి యుండిరి. నాగవల్లిక రాజు
బొమ్మను జిత్రించుచుండెను. రాజు నాగవల్లిక వంకఁ దదేక
దృష్టితోఁ దిలకించుచుండెను. దేవేరి కస్వస్థతగా నున్నది. ఆమె
యవ బలిద్యోపము యాత్రలకు రాలేమని చెప్పి రమ్మన్నారని
పరిచారిక చెప్పఁగా రాజు సమాధానము చెప్పలేదు. ఊ కొట్ట
లేదు. యన మోమున నెట్టి వికారమును గానరాలేదు.
పరిచారిక రాజేమైన సమాధానము చెప్పునేమో యని యట
ముహూర్త మోపిక పట్టెను. సమాధానము లేదు. పరిచారిక
తిరిగిపోయెను.

శాతకర్ణిది చిత్రమైన ప్రకృతి. ఆయన యెవరేమి చేసినను నెప్పుడును గాదనఁడు. తన యాజ్ఞల నెవ్వరతిక్రమించినను రాజు ముఖమున రోషభావ ముదయింపదు. ఆయన యాజ్ఞాతిక్రమణము సాధారణముగ జరుగదు. ఆయన యసలెవ్వరి నాజ్ఞాపింపఁడు. కావున నతిక్రమణమే జరుగదు. రాచనగరులో రాజపరివారములో సర్వము ననూచానముగఁ బూర్వమెట్లు జరుగు చుండెనో యట్లే యొకరు చెప్పనవసరము లేకుండ జరిగిపోవుచుండును. సర్వవిషయములు నిట్లు జరిగినవని రాజకంచుకులు విన్నవింతురు. శాతకర్ణి విని యూరకుండును. రుద్రాణి యస్వస్థతచే యవ బలిదీప్తిప యాత్రకు వచ్చుటలేదని పరిచారిక చెప్పిన మాట రాజు వినెను. రాజప్పుడు దానికి సమాధానము చెప్పకపోవుట రుద్రాణిపైనున్న యుపేక్షాభావము వలనఁగాదు. ఆయన కది యలవాటుగా నున్న వర్తన విశేషము. దానికి రుద్రాణి తప్పుటర్థము చేసెను. సర్వార్థములకు నవస్థాభేదమును బట్టి వ్యాఖ్యానము చేయఁబడును. వ్యాఖ్యానము వలన విశేష ప్రతిపత్తి కలుగును. రుద్రాణి కొక భ్రాంతిచే నొక కోపవృత్తి కలిగినది. దానికి రాజు తూష్ణింభావము సమిధయైనది. రుద్రాణి కోపము రాజిజ్వాలయైనది. రుద్రాణి భదంతునకుఁ గబురు జేసెను. పదివేల దీనారములు కావలయుననెను. తన పరివారిమును దానును

స్వదేశమున కేగుట కైదువేలు కావలయును. తక్కిన సొమ్ము
 పైఖర్చుల కగును. భదంతుఁ డాశ్చర్యమే పొందెను. తాను
 వేసిన బీజమింతలోనే మొలకెత్తునని యతఁడు భావింపలేదు.
 అది దైవ సంకల్పముగా నున్నది. శాతకర్ణిపై నతని కంతరాం
 తరములలో నొకానొక పగయున్నది. అది తీర్చుకొనుట కిది
 తగిన యదనుగాఁ దోచినది, పైగా నాంధ్ర సామ్రాజ్ఞి. తన
 కథమర్దురాలనగా నది యెంతప్రతిష్ఠాహేతువు. చిత్తము,
 తేపు పంపింతునని యాయన సెలవు పుచ్చుకొని పోయెను.
 మఱునాఁడు భదంతుఁడు పదివేల దీనారములు పంపించెను.
 అప్పుడొక చిత్రము జరిగెను. మఱియొక గంటలోఁ బదివేల
 దీనారములు భదంతునకుఁ దిరిగివచ్చెను. భదంతున కిది యర్థము
 కాలేదు: అతడు రిచ్చవడెనని చెప్పవచ్చును. ఆంధ్రుల రాజ
 నీతి యాత్తరాహుల కర్థము కాదనుట కది నిదర్శనముగా
 నుండెను. రుద్రాణి ప్రయాణ మాగలేదు. పైగా నామె
 విశాఖరేవునకు వచ్చినప్పు డామెను సాగనంపుటకు శాతకర్ణియు
 వచ్చెను. చక్రవర్తి దంపతు లొకరినొకరు చూచుకొనిరి.
 ఎవరితో నెవ్వరు నేమియు మాటాడలేదు. రుద్రాణి పరువు
 కొఱకుఁ బెనఁగులాడు చుండెను. శాతకర్ణి కిదియొక ప్రధా
 నాంశముగాఁ దోచలేదు.

ఈ కళాతపస్సు లొకవిధముగా స్వార్థపరులు. వారు
 సర్వకాల సర్వావస్థల యందును దమ మనోవృత్తులయందే
 తాము రమించుచుందురు. తౌకికములైన ద్వంద్వములు వారి

నెక్కువగాఁ బరితాపపెట్టవు. వారి దొక లోకము. అది మనో
 నిర్మితము. దానియందే సర్వావస్థల నొందుచుందురు. వారికి
 దుఃఖము లేదా యన్నచో దుఃఖము నున్నది, సుఖము నున్నది-
 కాని యవి యన్నియు మనఃకల్పితములు. మనఃకల్పితమైన
 దుఃఖము శరీరదుఃఖము కంటె విలక్షణమై యుండును. ఎందు
 వల్ల ననగా శరీరగతమైన దుఃఖము విషయగతము. అనగా
 నాత్మగతము. ఆత్మకు దుఃఖము లేదుగదా యనవచ్చును. ఈ
 ఆత్మ పరమాత్మ కాదు- తదను ప్రాణితమై యనేకావరణవిశిష్ట
 మైన జీవాత్మ యిది. కావునఁ గళాతపస్వి యగువాని జీవాత్మ
 తానొక లోకమును బ్రత్యేకముగా సృష్టించుకొనును. అట్లు
 స్వస్రష్టమైన లోకవిశేషము నందుఁ గ్రీడించుచు వ్యవహారసంకుల
 మైన జాహ్మ్యలోకమును బట్టించుకొనకుండును. అది లోకము
 నకుఁ గంటకింపుగ నుండును. రుద్రాణీశాతకర్ణుల విషయములో
 జరిగిన సంగతియే యిది. రుద్రాణీ వ్యవహారమగ్నమైన చిత్త
 వృత్తి కలిగినది. శాతకర్ణి సంపూర్ణముగఁ దన కబాబుద్ధివృత్తి
 నిర్మితమైన యొకానొక మృషానంద లోకమునఁ గ్రీడించు
 చున్నవాఁడు. రుద్రాణీ రుష్ట. శాతకర్ణి తటస్థుఁడు. సాక్షి.
 వానికి సంయోగ వియోగములు లేవు. రుద్రాణీ కున్నవి.
 ఇంకొక చిత్రమేమనఁగా రుద్రాణీ శాతకర్ణు లొకరి నొకరు
 పరిశీలించుకొనకుండిరి గాని వారిరువురి వృత్తుల సమక్షణము పరి
 శీలించుచు వడిదుడుకు లేమియు గలుగకుండ సంతరించుచున్న
 వేటొక నేత్రము జాగరూకమై యున్నది. అది మహామాయ

విష్ణుశ్రీదత్తుని ప్రజ్ఞాచతువు. ఆయన శ్యామదేశమున నన్ని
హితుడు కాదు గదా యనవచ్చును. కాని మహామాత్యుని
సర్వాధికారములొందిన దండనాయక రుద్రశ్రీ యిందే
యున్నాడు. ఆయన యీ సమ్రాడ్డంపతుల యోగక్షేమము
లన్నియును బరీక్షించుచునే యుండెను. చారచతులైన యత
నికి భదంతుని పెట్టుబడిలోని పరమార్థము తెలియును. అది
బీజముగా, దానినుండి యొక మహావిషవృక్షము పుట్టవచ్చు
ననియు, దానిని మొలక యందే త్రుంచినచో సామ్రాజ్యము
నకు మంచిదనియు రుద్రశ్రీ యాపదివేలదినారములను
వెంటనే భదంతునకు బంపివేసెను. భదంతుఁ డిది యెఱుఁగమి
జేటు వొందెను.

నాగవల్లికాశాతకర్ణులు యవద్వీపమునకు చోయిరి. బలి
ద్వీపమును దర్శించిరి. చుట్టునున్న పలుదీవుల దర్శించిరి.
రుద్రాణియు నామె పరివారమును దక్క యాంధ్ర సమ్రా
ట్పరివారమంతయు వారితోడనే యుండెను. ఆ కాలమున నా
ద్వీపములందెల్ల భారతీయ సంప్రదాయమే సర్వాచారముల
యందు ముద్రింపఁబడి యుండెను. భారతీయదేవతాగారములు,
భారతీయసంస్కృతి విశేషము సర్వత్ర పొడచూపుచుండెను.
అక్కడి రాజులు కూడ సంధ్రసామ్రాట్టునకు ఘనమైన స్వాగత
సత్కారముల జేసిరి. శాతకర్ణి మాత్రమే సత్కారాదికముల
నానుషంగికముగనే చూచుచుండెను. అతని ప్రధానాశయము
ప్రకృతి పరిశీలనము. లోకావేక్షణము. సృష్టిసౌందర్యాను

భవము. తాను సమాఖ్యనని, తన యధికార మంతయో
యింతయో యీ దీవులపై నున్నదని, తన్ను వారు సేవింప
వలయుననియు శాతకర్ణి హృదయమున లేదు ఆ దృష్టి
కొంతగాకపోయిన గొంతయైన నున్న రుద్రాణి స్వరాజ్యము
చేరినది. అందువలన శాతకర్ణి యీ యాత్ర యచ్ఛముగాఁ
గళాయాత్రయైనది.

ప్రపంచ మారోపస్వరూపము. ఏదో యొక వస్తువున
నేదో యొక లక్షణమును నీ వారోపింపుము. క్రమముగా నది
దాని స్వరూపమై పోవును. స్వరూపమునందుఁ దటస్థలక్షణము
గూడ నంతర్గతమై యుండును. కాలము గడువగా నిది
స్వరూపము నిది తటస్థము నని విచక్షణచేయుటకు వీలులేకుండఁ
బోవును. నాగవల్లికాశాతకర్ణులు ప్రణయినీ ప్రణయులని
లోకమారోపించినది. వారి కళాతపోరహస్యమును వ్యవహార
బద్ధచిత్తులైన లోకము తెలిసికొనలేకపోయినది. వారిర్వురు
యవ బలి సుమిత్ర ద్వీపోద్భావముల యందుఁ జిలుక గోరు
పంకలవలెఁ గేకిసలుకొట్టుచుఁ దిరుగుచుండగా శరీరబద్ధమైన
లోకము వారి శరీరసంయోగము నుత్పేక్షించినది. సామాన్య
లోకము శరీరమును చాటలేదు. ఒకఁడు శరీరము నతిక్రమించె
నన్నచో నమ్మలేదు. నేను శరీరమును, నేను జీవుఁడను- ఇవి
రెండును రెండు భిన్నమైన యవస్థలు. నేను శరీరము నను
నవస్థ చాటినవాఁడు కళాతపస్వి. నేను జీవుఁడ నను నవస్థ నతి
క్రమించినవాఁడు యోగి. నాగవల్లికాశాతకర్ణుల నా ద్వీప

ముల వారు నవదంపతులుగా భావించిరి. నవవధూవరులుగా నుత్పేక్షించిరి. నవప్రణయములుగా సంభావించిరి. నవరాజీ చక్ర వర్తులుగాఁ బూజించిరి. యవద్వీప పాలకుడైన పితృమధ్యజుఁడు తన స్వాగతపత్రమున నంద్ర సమ్రాజీ సమ్రాట్టులని లిఖిత పూర్వ కముగ వ్రాసెను. అట్లే తక్కిన ద్వీపపాలకులు గూడ వారిని సంభావించి సత్కరించిరి. శాతకర్ణి కివియేమియును బట్టలేదు. ఆయన యొక రసపారవశ్యమున నుండి యిట్టి స్వల్పాంశములఁ బట్టించు కొనకుండుట యలవాటై పోయినది. కాక, యా విషయమున నాయన యంగీకారముకూడ నున్నదేమో యాయన జీవనసాక్షికి యెఱుక. రుద్రశ్రీ తన సమ్రాట్టున కట్టి భావము కలదనియే యెంచెను. శ్యామదేశ యువరాజు రాజతుంగుఁ డట్లే తలంచెను. ఒక్క శాతకర్ణి తక్కుఁ దక్కిన వారెల్ల నట్లే యెంచిరి.

యవాది ద్వీప పర్యటనమైన తరువాత నీ కళాయాత్రికులు మఱల శ్యామదేశమునకు వచ్చిరి. వారక్కడికి వచ్చునప్పటికి శ్యామదేశాధిపతి విజయతుంగుఁడు పంపిన పానకపుకావడు తెదురై నవి. విజయతుంగుఁడు తన కుమార్తె యగు నాగవల్లికను శాతకర్ణికి దేవేరిగా నిత్తునని వరునిపక్షమున నున్న పెద్దలతో విన్నవించెను. తత్రత్యులలో విద్యావయోవృద్ధుడైన రుద్రశ్రీ తన రాజు పక్షమున నా సంబంధము నంగీకరించెను. విజయతుంగున కిది నీవితములో మహోత్సవ సమయము. ప్రాచ్యదేశములలోని కెల్ల మణిపూసగా వెలుగుచున్న

యంధ్రసామ్రాజ్యాధిపేత తన కల్లుఁడైనాడన్న నే మహా
 రాజున కానందము లభింపదు? విజయతుంగుఁ డానందపడెను.
 రుద్రప్రీతి నుపై నొందెను. తక్కిన రాజపరివారము సరిబరము
 నొందరి. శాతకర్ణి నిస్తరంగ జలధి. ఆయన యేమనుకొనెనో
 తెలియదు. నాగవల్లికాశాతకర్ణులు దంపతులై రి.

. నాగవల్లికా శాతకర్ణుల వివాహము నెలదినములు జరిగినది. ఆ నెలదినములు లెక్కలేని పింతలు వేడుకలతోఁ గాలక్షేపము జరిగెను. విజయతుంగుఁడు సర్వదేశాధిపతులకు శుభలేఖలు పంపెను. భారతదేశము నందలి రాజులు పల్వురు శ్యామదేశమునకు విచ్చేసి వివాహమువోత్సవమునందుఁ బాల్గొనిరి. రుద్రదాముఁడు మాత్రము రాలేదు గాని యాశీస్సులఁ బంపెను. రుద్రదాణి యీ వార్తవినిెను. ఆమె ధాన్యకటకము నందే యుండెను. అక్కడ నీవార్త తెలిసినది. ఆమెను రమ్మని యాహ్వానము రాలేదు. శాతకర్ణయుఁ బ్రత్యేకముగాఁ దనకు వ్రాసెను. ఆమె మిన్నకుండెను. శ్యామదేశమున వివాహమువోత్సవమునఁ బాల్గొనిన వారికెల్లరకు నా వధూపరులను బూదఁగ నొక విచిత్రమైన యగుఘాతి కలిగెను. ఈ వధూపరుల నొక కొత్త పోకడ. వా రొకరినొకరు నన్నిహితులై వర్తింతురు. సర్వోత్సవముల యందును సమముగా పాల్గొందురు. స్థూలదృష్టికి వారు వధూపరులే. కాని కొంచెము సూక్ష్మముగఁ బరిశీలించినచో వారయందు శరీరగతమైన కామమున్నట్లు కానిపించుటలేదు. శాతకర్ణి పరవారమున నొక వృద్ధపరిచారిక యున్నది. ఆమె పేరు తంగమణి. ఆమె యీ నూత్నవధూపరుల పోకడలను సూక్ష్మముగఁ గనిపెట్టుచుండెను. వారిద్వరేకంసన శయ్యాదీకము లనుభవించుచునే

యుండిరి. కాని పరిశీలింపగా నొకరిచే నొకరు పరిభుక్తులగు చున్నట్లు తోచలేదు. తంగమణి యీ వార్త రుద్రశ్రీ కందించినది. ఆయన యన్నాఁడు 'అవునే! మనరాజు దేవతా స్వరూపుఁడు. ఆయన ప్రాతిభాసిక స్వరూపముతో నామెతోఁ గ్రీడించుచున్నాఁడు. ఇది శరీరగతమైన దుష్టకామ సంబంధము కాదు.' తంగమణి తెల్లపోయినది. ఆమె పరిశోధన మాన లేదు. ఒక నాఁడామె హఠాత్తుగ నాగవల్లికాశాతకర్ణుల శయ్యా గారములోనికిఁ బోయినది. సాధారణముగనది శిరోమూల్యము గలిగిన యపరాధము. కాని తంగమణి నాల్గుతరములుగా నాంధ్రరాజ్యీ వతంసముల సేవించుచున్న పరిచారిక. ఆమె సర్వ నియమాతీతురాలు. అందుచేత రాజేమియు ననలేదు. ఆయన శాతకర్ణి యగుటయు గొంతకారణమై యది 'యపరాధముగఁ బరిగణింపబడలేదు. తంగమణి కంటఁబడిన సందర్భమిది.

కామము ఘోరారిఘోరమైన మనోవృత్తి. అది వశిష్ట విశ్వామిత్రులను గూడ స్వాధీనము చేసికొన్న మహాశక్తి తన మనోవృత్తిలో యంతరాంతరముల నన్నింటిని గళామయ మొనర్చి సౌందర్యాస్వాదన పరాయణుండై వర్తించుచున్న శాత కర్ణి కొక డుణకాల మొకానొక కామవాసనా ప్రేరితమైన మనో వృత్తి బాధించెను. నలుఁడు యావజ్జీవము సర్వకాల సర్వావస్థల యందు ధర్మాగ్నిహోత్రియై వర్తించుచుండెను. అతని 'ద్వేషిం చుచున్న కలి, నలుని ధర్మాగ్ని హోత్రమునకు జిడిసి యతని యందుఁ బ్రవేశింపలేక పోయెను. తుదకొకనాటి యర్థరాత్ర

మునఁ బాదశౌచము మఱచి నిద్రించిన నలునియందుఁ గలి
ప్రవేశించెను. అట్లు శాతకర్ణియం దా కామవృత్తి ప్రవేశించెను.
ప్రవేశమే ప్రబోధము. వల్లికము వెలువడిన త్రాచు కస్సు
మని లేచిన ట్లావృత్తి తత్కాలావేశమునందు రాజు నాగ
వల్లికా శరీరము నంటెను. నాగవల్లిక మహాభాగ్యమని సర్వా
త్మార్పణము సేయుటకు బదులుగాఁ గెవ్వుమని కేకవైచి
మూర్ఛాగత యయ్యెను. రాజు నివ్వెఱ భజించెను. తత్కా
లమునకు సమాసన్నయైన తంగమణి సాయముతో రాజు నాగ
వల్లికను సేదదేర్చెను. నాటినుండి రాజునకు నాగవల్లికపైఁ
గామవృత్తి కలుగలేదు. నాగవల్లిక త్రాచుపామువలె శాత
కర్ణి శరీరమును జుట్టుకొనుట మానలేదు.

వివాహమహోత్సవము లన్నియుఁ బూర్తియైన తరు
వాత సవదంపతు లిర్వురును ధాన్యకటకమునకుఁ బయనమైరి.
రాజపరివారమంతయు నొకలనెక్కి బయలుదేరిరి. విజయతుం
గుఁడు కూతు నల్లున కపారధనరాసుల నిచ్చి సాగనంపెను.
మామగారును దక్కిన ద్వీపాధిపతులు నిచ్చిన కానుకలకై
శాతకర్ణి రెండు నౌకలను వేటుగ నద్దెకుఁ దీసికొని పోవలసి
వచ్చెను. నౌకలు సురక్షితముగ మహీశూలపురేవు చేరినవి.
శాతకర్ణి మహీశూలపురేవునుండి ధాన్యకటకమునకుఁ జేరెను.
అక్కడను రుద్రాణి యెదురు రాలేదు. ఆయన రాజప్రాసా
దమునకుఁ బోయెను. అందును రుద్రాణి పొడ గానరాలేదు.
రాజు రుద్రాణి యంతఃపురమునకుఁ బోయెను. పరిచారిక

లెల్లరును రాజునకు వైదొలగిపోయిరి కాని ప్రత్యుత్థానము చేసిన వారెవరునులేరు, రాజెట్టకేలకు రుద్రాణి శయ్యాగార నకుఁ బోయెను. అక్కడను రాణి యాయనకుఁ బ్రత్యుత్థానము సేయలేదు. రాజు శయ్యపైఁ గూర్చుండెను. పరిచారికలు కొన్ని సముదాచారములు నడిపిరి. కాని రుద్రాణి పల్లెత్తి మాటాడలేదు. రాణి యేదో పరధ్యానమునందున్నట్లు కాన పచ్చెను. రాజు నకది స్వభావమే నాయెను.

రాజు రుద్రాణి యంతఃపురమున గొంతసేపు గడపి వెనుదిరిగి పోయెను. పోవునప్పుడు పరిచారిక లాయన యనుభావమును సూక్ష్మముగఁ బరిశీలించి చూచిరి. ఆయన యందుఁ గోపములేదు. రోషము కానరాలేదు. దుఃఖపుఛాయ యైన లేదు. ఉన్నవాఁ డున్నట్లుగా వచ్చెను. ఉన్నవాఁ డున్నట్లుగాఁ బోయెను. అతనియం దే మార్పును గానరాలేదు.

లోకమంతయు నభినయము. మన కామాదులు మన కోపతాపములు, మన బెదరింపులు, మన దుఃఖాదులు సర్వము నభినయము. ఈ యభినయము మనము కావలయునని చేయము. అది మనకు స్వభావసిద్ధముగా నున్నట్లు. జరిగిపోవుచుండెను. ఒక బంధువు చనిపోవును. వాని బందుగులెల్లరు గావురుగీవురుమని దుఃఖింతురు. ఆ పోయిన బంధువు కర్మాంతరములలోనే మిగిలినవారు గొల్లుమని కలహింతురు. ఆ దుఃఖము, నీపోరాటము నివి యన్నియు నభినయములే. మనము దుఃఖం

పక పోయిన లోక మేమనుకొనునో యని దుఃఖింతురు. మనము
 కోపింపక పోయిన లోక మేమనునో యని కొందరు కోపింతురు.
 ఫలితార్థ మేమనగాఁ గామరోషాదు లారోపితములు గాని జీవ
 సహజలక్షణములు కావు. రుద్రాణికిఁ గోపము వచ్చెను. తన
 మగఁడు తనకుఁ గాకుండఁ బోయెనని యామె రోషపడెను.
 ఇది రాజులకు ధర్మమే కదా ! రాజులు రత్నాపహారులు.
 బహుభార్యాత్వము రాజులయందు నిషిద్ధముకాదు. ఆయన
 తన్నుఁ బరిత్యజింపలేదు. తన పట్టమహిషీత్వమును నిషేధింప
 లేదు. పాపము, తానుపేక్ష వహించినను రెండుమూఁడు
 మారులు తన యంతఃపురమునకు వచ్చిపోయినాఁడు. ఇది యేమి
 చిత్రము ! ఈ రాజు పుంస్త్యహీనుఁడు కాదే ! తనపైఁ
 గోపించఁడేమి ? తన్ననునయింపఁ జూడఁడేమి ? తటస్థుఁ
 డై నచోఁ దనపై వలపులేనిచో నిక్కడికి వచ్చుటెందులకు ?
 తన కాయనపైఁ గోపము వచ్చినదా ? వచ్చినది. వచ్చినచోఁ
 దాను ధాన్యకటకమునం దెందులకున్నది ? ఇక్కడ నుండక
 మఱి యెక్కడ నుండవలయును ? ఉజ్జయినికిఁ బోవలయునా ?
 పోయి తానేమి చేయును ?

తంగమణి వచ్చెను. రాజునకు నాగవల్లికకు గల విచిత్ర
 సంబంధమును జెప్పెను. రుద్రాణి నమ్మలేదు. ఆమె హృదయ
 మున విశ్వాసము జనింపలేదు. 'పొలఁతి దావవహ్ని పురుషుఁ
 డాజ్యఘటంబు.' లోకములో స్త్రీ పుంత్వములు సంయో
 గము నొందుటకే సృష్టింపబడినవి. శాతకర్ణి నపుంసకుఁడు

కాఁడు. ఆతఁడు పుంస్త్యాభరణుఁడని ప్రసిద్ధిఁ గన్నవాఁడు. నాగవల్లిక వట్టి తృతీయాప్రకృతి కావచ్చును. ఇట్టి హెగ్గడి కత్తియలను మున్ను రుద్రాణి యెఱుఁగును. లోకములో నట్టి విపరీత ప్రకృతులుండును. అది సృష్టి కతిదేశము. మఱి రాజున కామెతో నేమి సుఖపడుచున్నట్లు, ఆలోచించిన కొలఁది రుద్రాణి కసహ్యము తోఁచెను. ఛీ! లోకములో నెన్ని తుచ్చ ప్రకృతులులేవు. అందు వీరిరువురు నొక విశేషము.

భదంతశ్రేష్ఠి వచ్చెను. ఆయన యాంధ్రరాజధానికి వచ్చుట కిదియే తొలిసారి. రుద్రాణి యంతఃపురము వెదకికొని వచ్చెను. సముదాచారములయిన తరువాత భదంతుఁ డిట్లని యెను. 'అమ్మా! తమ పదివేల దీనారములు నానాఁడే పంపి రేమి ?'

'ఏ నాఁడే ?'

'తమ యోడ యింకను రేవులోనే యున్నది. నాడబ్బు నాకుఁ దిరిగి వచ్చినది.'

'ఆఁ?

'నిజమే తల్లీ! ఆనాఁడే తిరిగి వచ్చినది. ఆ సంచిపై నాంధ్ర చక్రవర్తుల లక్కముద్రయు నున్నది.'

రుద్రాణి కొంచెము చకిత యయ్యెను. ఆనాఁడు శాత కర్ణి యోడ యొద్దకు వచ్చెను. తానాయనను బలుకరింపలేదు. ఆయన యంతట నాయనయే తన ప్రయాణసౌకర్యము

లన్నియు సరిగానేయున్నట్లు చూచుకొని వెడలిపోయెను. ఈ ధనము నాయనయే పంపియుండవలయును. ఈ రాజు తత్వ మేమి ? ఇది యున్నాదమా ? ప్రణయమా ? మఱి యేమి ?

భదంతు డిట్లు వ్యాఖ్యానించెను. 'చక్రవర్తులు నాగ లోకములందుఁ దిరుగుచున్నారు. వారిప్పుడు మీకు లభ్యులు కారనుకొందును.'

రుద్రాణి భదంతుని వంకఁ జూచెను. ఆతని ముఖమున ననిష్టమైన ఛాయ గోచరింపలేదు.

'అలభ్యు లనఁగానేమి ?'

'తమరు పట్టమహిషులు. ఆమె భోగిని. భోగమా మెది. పదవి మీది.'

రుద్రాణి తల యూచెను. భదంతుఁ 'డాజ్ఞయైనచో దండిగారితో పునవి చేసెదను. నే నీనాఁడే యుజ్జయినికిఁ బోవుచుంటి' ననెను. రుద్రాణి దీనికిని శిరఃకంపము మాత్రమే చేసెను. భదంతుఁడు వెడలిపోయెను.

శాతకర్ణి నాగవల్లికిఁ గ్రొత్త ప్రాసాదమును గట్టించెను. అది యలిలోక రమణీయమై యుండెను. ప్రాసాద మంతయుఁ జంద్రకాంత శిలలతోఁ గట్టిరి. ఏడంతస్తులు. పైని జంద్రశాల. ప్రాసాదము పై భాగముననే యుద్యానము నెలకొల్పిరి. అంతయుఁ జూచుటకు మయసభవలె సంసిద్ధపలుపఁ బడెను. ప్రాసాదము చుట్టును మహోద్యానము. దానిని జుట్టి ప్రాకారము. ఆ ప్రాకారము కృష్ణానది నంటి యొక శ్రోసిడు గూరము కలదు. ఆ ప్రాసాదము ధాన్యకటకములో దర్శనీయ స్థల మయ్యెను. రాజధానికి వచ్చిన సర్వదేశములవారు నా ప్రాసాదమును జూడకుండఁ బోవుటలేదు. ఇంత యున్నచో నునింత రమణీయమైన ప్రాసాదమునందు నివసించు రాణి యెంత మహనీయురాలో సర్వరాజు స్త్రీలును నాగవల్లికా దర్శనార్థ మరుదెంచుచుండిరి. నాగవల్లిక సరస్వతి. చతుష్పక్షి కళలు నామె జిహ్వోగ్రమునఁ గ్రొత్త తీర్పులు తీర్చినవి. భారతరాజ్య పట్టమహిషులలో నింత విద్యావతి, యింత భోగవతి, యింత యదృష్టవతి మఱి యెక్కడను గనరా దను యశస్సు దిగ్విగంతముల మాటుమోగినది. ఈ మ్రోత రుద్రాణ్య తః పురమున గింగురు మని మాటుమ్రోత లీనినది. రుద్రాణి రుద్రాణి యయ్యెను. ఈర్యక్రోధములు పెచ్చుపెరిగిపోయెను. దీనికిఁ బ్రతీకార మేమి ? నాగవల్లికను జంపించినచో ? అది

సాధ్యమా ? రాజు ప్రాకార రూపమున జుట్టి యామెను
సంరక్షించుచున్నాడు. రాజు రాజుగా నున్నాడా ? ఆయన
మునుపటితీరు కాదు. ఎవ్వరు కొట్టినను దిట్టినను మాటుసేయు
నట్లు లేదు. చీచీ, వీరితోడి దేమి యని రుద్రాణి చీదరించు
కొనెను. శాతకర్ణి నాగవల్లికాప్రాసాదమున గృహప్రవేశ
మహోత్సవ మని ప్రకటించెను. రాజులు, రాజబంధువులు,
మిత్రులు, దూర దూరదేశములవారు సర్వులను నాహ్వానములు
వెళ్ళినవి. గృహప్రవేశ మహోత్సవమునాడు రాజును నాగ
వల్లికయుఁ బీటలమీఁదఁ గూర్చుండిరి. అందఱు వచ్చిరి. దంపతుల
నాశీర్వాదించిరి. కట్నాలు కానుకలు సమర్పించిరి. మహానంద
వార్నిధి పొంగినట్లయ్యెను. నాగవల్లికా శాతకర్ణులు శచీపురంద
రులతోట బ్రకాశించిరి. ధాన్యకటకము పూలతోట యయ్యెను.
సర్వగృహములు నలంకరించిరి. రాత్రులందు దీపకాంతులు
ప్రకాశించి జ్యోత్స్నాకాంతులు వెదజల్లెను. రాజు పది దిన
ములు వరుసగా నుత్సవములు జరిపించెను. పాడిత పరిషత్తులు
గానసభలు, కవిసమ్మేళనములు, శాస్త్రగోష్ఠులు, వేదసభలు,
చతుష్పత్తి కళాప్రదర్శనములు, విందులు, వేడుకలు పుష్కలముగ
జరిగిపోయెను. ధాన్యకటకవాసు లెల్లరకు నా పది దినములు
నిత్యోత్సవము లయ్యెను. ఆ పది దినములు నొక్క రుద్రాణి
యంతఃపురము మాత్రము మూతవేసి నట్లుండెను. నగర
మెల్ల జ్యోత్స్నామయము. రుద్రాణి యంతఃపుర మంధకార
బంధురము. నగరమెల్లఁ గోలాహలాపూరితము. రుద్రాణి

యంతఃపురము నిర్మానుష్యము. నగరమెల్ల మంగళతోరణాలంకృతము. రుద్రాణి యంతఃపురము నిష్పచ్ఛరము.

ధాన్యకటకవాసులు పదునొకండవ దినమునఁ గన్నుచెఱచిరి రుద్రాణి పట్టమహిషి, ధాన్యకటకమును వదలిపోయినది. రాజుతోఁ జెప్పలేదు. మహామాత్యునికి గబురు పంపలేదు. దండనాయకునకుఁ బిలుపు రాలేదు. నగర మంతయు నాగుబ్బుగాఁ జెప్పికొనిరి. ఏమి మూఁడ నున్నదో యని కొందఱు భయపడిరి. రుద్రదాముఁ డూరకొనఁ డని కొందఱు పెదవి విఱచిరి. రుద్రదాముఁడు బలవంతుఁడు. దండు వెడలి సామ్రాజ్యమును సగము పంచుకొను నని కొందఱు తర్కించిరి.

మహామాత్య విష్ణుశ్రీచత్తుఁడును, మహాదండనాథ రుద్రాశ్రీయును గూడ నొక విధముగా నిర్విణ్ణులైరి. సర్వతశ్చక్షువైన మహామాత్యుఁ డిట్టి దేదో సంభవించు నని యనుకొనుచుండెనే కాని సరిగా నిదియే జరుగునని యెంచలేదు. అమాత్య దండనాయకు లిర్వురు రాజును జూడఁబోయిరి. రాజు రహస్యాలోచన సభకు వచ్చెను. 'పట్టమహిషి రాజధానిని వదలిపోవుట సామ్రాజ్యమునకు శుభసూచకము కాదు. ఆమె యిప్పుడు ప్రతిష్ఠానమును దాటియుండదు. సెలవైనచో నామె మార్గము సరిగట్టుటకు సిద్ధముగా నుంటి' నని దండనాథుఁడు విన్నవించెను.

‘ఆమె యుజ్జయినికిఁ జేరినచో సామ్రాజ్యమునకు ముప్పు వాటిల్లకపోవచ్చును గాని యిది యుద్ధమునకు, వైరమునకు బీజ మగుట తప్పదు. సామముచేత నామెను ద్రిప్పి తీసికొని పచ్చుట నీతి’ యని మహామాత్యుఁడు సెలవిచ్చెను. రాజు ట్లనెను. “రాజనీతి కేవల శారీరకమైనచో నికృష్టమయిపోవును. నేను రాజు నన్నచో నా సామ్రాజ్యము యొక్క యాంతర బాహికములైన యోగక్షేమము లన్నియు నాయందే నిహితములై యున్నవి. ప్రస్తుత సందర్భమునకు రాజనీతికిఁ జాల దూరమైన సంబంధము కలిగినమాట నిజమే. ఎంత చక్రవర్తి దంపతుల దైనను నీ విషయము భార్యా భర్తలకు సంబంధించినది. వారు సమాప్తులైనంతమాత్రమున స్త్రీ పురుష సంబంధము దీనియ దు లేకపోదు. నే నీ విషయమును బ్రణయినీ ప్రణయముల కలహముగా భావించుచున్నాను. రుద్రాణి ఖండిత. ఆమె ననునయ్యుచుట నా విధి. అది నాకు వదలివేయుఁడు. నే నామెను బరిపక్వమైనకాలమున ననునయ్యుతును.”

విష్ణుశ్రీదత్త రుద్రశ్రీలు రాజున కెదురాడలేకపోయిరి. సభ యానాటికిఁ జాలింపఁబడెను. దీనివలన సామ్రాజ్యమునకు వచ్చు ముప్పు రాజున కవగతము కాలేదుగదా యని విష్ణుశ్రీదత్తుఁడు విచారించెను. రుద్రదాముఁడు రాజ్యకాంక్షాపరుఁడు. మొన్న భదంతుఁడు వచ్చి రుద్రాణితో మాటలాడిపోయినాఁడు. వాఁడు తిమ్మిని బ్రహ్మిని-బ్రహ్మిని దిమ్మిని జేయఁగల్గిన యఘటన ఘటనా ధురంధరుఁడు. భదంతుని రాకకు రుద్రాణి

పోకకుఁ గార్యకారణ సంబంధ మున్నట్లు కనబడుచున్నది. ఈ యగ్రితయ ముజ్జయినిలో సమావేశ మగుదురు. ఆంధ్ర సామ్రాజ్యమునకు భదంతుఁడు వైరి. ఒక్క యాంధ్రులు మాత్రమే వాని కే విధముగను నప్పువడిలేరు. తక్కిన రాజు లెల్ల వావి కర్థదాసులై యున్నారు. తన విధిని దాసు నెఱ వేర్వపలసి యుండునని విష్ణుశ్రీదత్తుఁడు వెంటనే యుత్తర దిశ నున్న దుర్గపాలకులకు పౌచ్చరిక చేయుచు జాబులు వ్రాయించెను. అవసరపడినచో రాజధానీ రక్షణమువకు దండులు పంప వలసియుండు నని సామంతులకెల్ల నాజ్ఞాపత్రములు పంపించెను. కోట గవనులు, ప్రాకారము, కొమ్మలు, దిడ్డులు బాగుచేయించి సమర సన్నాహము లన్నియుఁ జేసెను. శాతకర్ణి వృద్ధా మాత్యుఁడు చేయుచున్న యేర్పాటులన్నిటిని జూచి లోలోపల నవ్వుకొనెను. ఈ మానవులు శరీరగతమైన బుద్ధిగలవారు. వీ రెవ్వరికి నాత్మజిజ్ఞాస లేదు. తాము జీవాత్మల మను పరిజ్ఞాన మున్నచోఁ బ్రపంచమున నింత యలజడి లేదు. జీవాత్మ యేదుపంది వంటిది. ఏదుపందికి ముండ్లకవచ మున్నది. జీవాత్మకు మనఃకవచ మున్నది. ముండ్లు ముడుచుకొన్నప్పు డేదు చిన్న పందికొక్కువలె నుండును. ముండ్లు విప్పుకొన్నచో నది గ్రామసూకరమంత యగును. అట్లే మనఃకవచము పెరిగినచో జీవాత్మ సూకరప్రమాణము కలది యగును. ఈ మనఃకవచము యొక్క కప్పు విప్పులే ప్రపంచ స్వరూపము. రుద్రాణికిఁ దన తత్త్వము తెలియదు. తాను జీవాత్మ పరమాత్మల యొక్క

మును జూచును. అసంస్కృతబుద్ధియు రాజవంశాహంకార
 పరీతయు నైన రుద్రాణికిఁ దాను జీవాత్మనని పురుషునితోని
 పరమాత్మాంశతోఁ దాను లయింపవలయు నను జ్ఞానములేదు.
 కానిమ్ము. తాను రుద్రాణి భర్త. భర్త యనఁగా భార్య
 యొక్క యైహికాముష్మికములైన భారముల వహించువాఁడు.
 తాను నాగవల్లిక సాధనముగా నభ్యసించుచున్న యాత్మ లయ
 యోగమున కిది ప్రతిబంధకముగా రూపొందినది. అయినను
 నీ లయయోగము రుద్రాణియందు గూడఁ బ్రతిపాదించుట
 తన విధి. రుద్రాణిని భవానిని జేయవలయును. పరమశివాకృతి
 దాల్చి చిన్మయాకారనుగాఁ జేయవలయును. ఈ విధి
 సామ్రాజ్య పాలనముకంటె, నాత్మ సాక్షాత్కారముకంటెఁ
 గూడ మహత్తరమైనది. దీనియందు నా రాజరికమునకు, నా
 చక్రవర్తిత్వమునకు నప్రప్రథ కలుగవచ్చును. ఎంత గొప్ప
 కులమునఁ బుట్టినను నెంత లౌకికానందము ననుభవించినను
 బ్రాహ్మణిక విషయలోలులగువారికిఁ జిన్మయానందముకలుగదు.
 రుద్రాణి సర్వతోముఖమైన యహంతతోఁ బ్రాసూత్రము
 చున్నది.” ఇట్లు భావించుచున్న శాతకర్ణి చెవులకు నాగవల్లికా
 పాదమంజీరముల రవళి విననయ్యెను. రాజు తల యెత్తి
 చూచెను. నాగవల్లిక సమీపించి యుపగుప్తాచార్యులవారు
 వచ్చినా రని చెప్పెను. దంపతు లిద్వరు నుపగుప్తాచార్యులవారి

దర్శనమునకు వెళ్ళిరి. ఉపగుప్తాచార్యులు బౌద్ధమత గురువు. ఆయన యమరావతీ విహారమునం చాచార్యపీఠమునం దున్న వాఁడు. రాజదంపతుల నాయన దీవించి నాగవల్లికతో 'బిడ్డా ! నీవు బుద్ధ ప్రసాదము నందుట యెప్పు' డని ప్రశ్నించెను. నాగ వల్లిక రాజవంకఁ జూచెను. రాజు 'భగవన్, బుద్ధ ప్రసాదము నందుచేమి' యనెను. గురువు 'రాజచంద్రమా ! నీ దేవేరి బౌద్ధ శ్రమణికాదీక్ష పొందునఁట' యనెను. రాజు నాగవల్లిక వంకఁ దేటిపాటఁ జూచెను.

ఉజ్జయినితో రాచనగరునందు భదంత రుద్రదాములు సంభాషించు చుండిరి. రుద్రదాణి కూడ వారి పజ్జనే యుండెను. రుద్రదాముడు భదంతునితో 'ఏమయ్యా ! భదంతా ! తాతకర్ణి మనల నిట్లు తృణీకరించుట రాజనీతి యనుకొన్నాడా' యని ప్రశ్నించెను.

భద:- చిత్తము.

రుద్రదాణి:- ఆయన కొకసారి యుజ్జయినీ మాహాత్మ్య మెఱుకపఱచినగాని యీ నిద్ర మేలుకోడు.

రుద్రదాముడు:- మన మహిమ యాయన కెట్లు తెలియును ?

భదంతుడు:- మహామాత్యులను గూడఁ బిలిపించి యాలోచించిన మంచిది.

మహామాత్యుడైన యజ్ఞదత్తుడు ప్రభావ్విజ్ఞుడే రావింపఁ బడెను.

రుద్రదాముడు:- మన బల మెట్లున్నది ?

యజ్ఞదత్తుడు:- మన బలమున కేమి ? నిశేపముగా నున్నది. కాని మన బలము శత్రువునుబట్టి నిర్ణయింపవలయును.

రుద్రదాముడు:- మన మాంధ్రసామ్రాజ్యముపై నెత్తి పోగలమా ?

యజ్ఞదత్తుడు:- ఆంధ్రసామ్రాజ్య బలము ప్రస్తుత మక్షీణముగా నున్నది. వారి యుత్తరదిశ కోట లన్నియు సమస్త సంభారయుతములై వీరభట రక్షితములై శత్రువులకు దుర్భేద్యములుగా నున్నవి.

రుద్రదాముడు:- అకాలమున వారి కింత సంరంభ మెందులకు ?

యజ్ఞదత్తుడు:- అకాల మేమి ప్రభూ ! పట్టమహిషి తిరుగుబాటుచేసి రాజధాని వదలివచ్చినదాయెను. ఆమె యేమి చేయునో !

రుద్రదాముడు:- సంతాన విహీనుడైన శాతకర్ణి రాజ్యములో సగము రుద్రానికి వచ్చునుగదా !

యజ్ఞదత్తుడు:- ఆంధ్రులు స్త్రీకి సగము భాగ మిచ్చుట వారి సంప్రదాయము కాదు.

రుద్రదాముడు:- అది నేను ఖడ్గాగ్రమున సంపాదించెదను.

యజ్ఞదత్తుడు:- ఎదుటి బల మజేయముగా నున్నది. మన బలము నిస్సారముగా నున్నది.

రుద్రదాముడు:- కారణ మేమి ?

యజ్ఞదత్తుడు:- మరుస్వప్రదేశము లి సంవత్సరము పండ లేదు. ప్రజలు తిండిలేక జామపీడితులై యున్నారు. బొక్కసములో ధనము లేదు.

రుద్రదాముడు:- భదంతుడున్నాడు. మన కపారమైన ధనము పెట్టుబడి పెట్టుట కాతనికి సామర్థ్యము కలదు.

యజ్ఞ:- అప్పుచేసి బలమైన శత్రువుతో డీకొనుట రాజనీతి కాదు. అదియునుగాక రుద్రాణీదేవి కొంచెము తొందరపడిరని చెప్పిన నన్ను తమింపవలయును. ఈ వ్యవహారము సామమున దీర్పఁ దగియున్నది. బలవంతుడైన బంధువు సహారణముగ రెచ్చగొట్టుట ధర్మముకాదు.

రుద్ర:- ఆ సామ మెట్టిది ?

యజ్ఞ:- అది యమ్మాయిగారి చేతిలో నుండును.

రుద్రాణి:- నన్ను మఱల రాజధానికిఁ బొమ్మందురా?

యజ్ఞ:- అది కాదు. శాతకర్ణి చక్రవర్తులనే యిక్కడికి రప్పింపవచ్చును.

రుద్రాణి:- అది యసాధ్యము.

యజ్ఞదత్తుడు:- ఆ విషయము నాకు వదలిపెట్టుడు.

భదంతుడు:- మీ యూహ యేమి ?

యజ్ఞదత్తుడు:- ఆంధ్ర సామ్రాజ్యపు సరిహద్దు నర్మదా నదివఱకు నున్నది. సరిహద్దంతయు దుర్భేద్యముగానే యున్నది గాని యపరాంతము దక్షిణ భాగము కొంత దుర్బలముగా నున్నది. అపరాంతవాసు లాంధ్రులకుఁ బ్రియులుకారు. అపరాంతమునకు దాపులో నజాంత పర్వతము లున్నవి. అక్కడి బౌద్ధ విహారమునకు శాతకర్ణి కతిపయపరివారముతో నిరాడంబరముగ వచ్చి దర్శనము చేసికొని పోవుచుండును. అప్పుడాయనను దేలికగా బంధించి తీసికొనిరావచ్చును.

భదంతుడు:- రాజును బంధించినచో నాంధ్ర పై న్య సాగరము సంక్షోభించి దేశమును ముంచివేయదా ?

యజ్ఞదత్తుడు:- రాజు మనకు స్వాధీనుడై యుండును. ఆయన మాటయే యాంధ్ర పై న్యసాగరమునకుఁ జెలియలికట్ట యగును.

భదంతుడు:- ఆమాత్యవర్యా ! మీ వ్యూహము మనో హరముగనే యున్నది గాని కార్యకారిగాఁ దోచుట లేదు. దానివలన మన కేమి ప్రయోజనము ?

యజ్ఞదత్తుడు:-కూతు నల్లుడు సుఖముగా నుండుటయే యుజ్జయినీపతి యాశయము.

సభ యానాటికిఁ జాలించిరి. భదంతుడు సంతృప్తిపడ లేదు. ఆతనికి రుద్రదాముఁ డాంధ్రులపై దండెత్తి వారి పొగ రడఁచవలయు నని యున్నది. రుద్రదామునకు బలవద్దై వర మకారణముగఁ దెచ్చికొనుట మంచిదికాదని యున్నను దన పరాక్రమ విశేషమును బ్రపంచమునకుఁ బ్రదర్శింపవలయునను కుతూహలము కలదు. తాను గొప్ప దండనాథుడు. శాతకర్ణి గొప్ప ధీరోదాత్తుడైన చక్రవర్తి. అల్లుని చక్రవర్తిత్వమునఁ దాను దండనాయకుడైన భారతదేశము నేలవలయునను కాంక్ష రుద్రదాముని కున్నది. కాని ప్రస్తుతమునకు యజ్ఞ దత్తుని యూహయే బాగుగా నున్నట్లు తోచెను. శాతకర్ణి

యుజ్జయినిలోఁ గొన్నా శున్నచో మనస్సు మార్చుకొన
వచ్చును. ఆతనిని నయభయముల స్వాధీనముచేసికొని కార్య
మును సాధించుకొనుట మంచిది. రుద్రాణి కాపురము కుదుటఁ
బడుట సామముచేతనే బాగుగ నుండునని తలచెను. రుద్రాణికి
నిజముగా నేమి చేయవలయునో తెలియుటలేదు. అసలామె
యుజ్జయిని కేల వచ్చెనో గూడ దెలియని స్థితిలోఁ బడిపోయెను.
తన తండ్రి కపారమైన బలసంపత్తి కలదని యామె యెంచెను.
కాని యది యసత్య మని తేలిపోయినది. శాతకర్ణిని స్వాధీనము
చేసికొనుట బలప్రదర్శనమువల్లఁ గాదని ఋజువై నది. ఇక
సామము, కుత్సితోపాయములు మిగిలి యున్నవి. వీనివలన
శాతకర్ణి యెంతవఱకు మారునో తెలియదు. అంతయు నయో
మయముగానే యున్నది. రుద్రాణి కాలమను సముద్రముపై
బ్రయాణించు బేహారివలె నై నది. తనకు శాతకర్ణికి నీ విరోధ
మెందులకు ? తాను రాజధానిని విడిచి యెందులకు వచ్చినది ?
వచ్చి సాధించిన దేమి ? ఈ విధమగు నాలోచనలతో నొక
వారము దినములు గడచినవి.

యజ్ఞదత్తుఁ డొక యెత్తు వేసెను. శాతకర్ణి నుజ్జయినికి
దీసికొనిరావలయును. అజాంతవిహారమునఁ గార్తికమాసమునఁ
గృత్తికోత్సవములు జరుగును. ఆ యుత్సవములకు దేశములోని
బౌద్ధపీఠాధిపతు లెల్లరును వత్తురు. ఆ నాళ్ళలో శాతకర్ణి
యుత్సవదర్శనార్థియై వచ్చును. అప్పు డాయనను బౌద్ధశ్రమణక

వేషములందున్న తన భటులు పట్టుకొని నర్మద దాటింతురు. నర్మద దాటిన తరువాత సర్వమును సక్రమముగ జరుగును.

ఈ వ్యూహముతో నతఁడు వేయిమంది బౌద్ధశ్రమణకులను సంసిద్ధము చేసెను. అజాంత విహారము నుండి యుజ్జయిని వఱకు నంచె లేర్పఱచెను. గాలితో సమానముగఁబోవు సశ్వ శకటముల సిద్ధపఱచెను. అజాంతవిహారము నుండి సూర్యాస్త మానము లోపల నుజ్జయినికి రావలయును. ఈలోపల నాంధ్ర సేనానుల కీ వార్త కూడఁ దెలియరాదు. యజ్ఞదత్తుఁడు తన రహస్యము నరునకు నారాయణునకుఁ దెలియకుండఁ గాపాడెను. యజ్ఞదత్తుఁడు రుద్రాణి యొద్దకుఁ బోయెను.

యజ్ఞదత్తుఁడు:- తల్లీ ! సర్వము సంసిద్ధమైనది. తేపు కార్తిక పూర్ణిమనాడు కృత్తికోత్సవము కదా ! ఆనాఁడు రాత్రి పండ్రెండు గడియలు దాటిన తరువాత శాతకర్ణి చక్రవర్తిని జీవగ్రాహముగాఁ బట్టుకొందుము. పాడ్యమినాడు సాయంకాలమునకు వారి నిక్కడకుఁ దీసికొనివచ్చు నేర్పాటు చేసితిమి.

రుద్రాణి:- ఆంధ్రులు నిద్రపోవుచుందురా ? వారు జాగ రూకులై మీ వ్యూహమును ఛేదించినచో !

యజ్ఞ:- తల్లీ ! మన ముపాయ స్వరూపులము, ఉపేయ స్వరూపము దైవము.

రుద్రాణి:- చక్రవర్తిని దెచ్చి యేమి చేయుదురు ?

యజ్ఞ:- మీకు స్వాధీనము చేయుదుము.

రుద్రాణి:- నే నేమి చేయవలయును ?

యజ్ఞదత్తుడు నవ్వెను. 'తల్లీ! శివశ్చక్రాయుక్తో
యది శక్తః ప్రభవతుం' జగత్తంతయు శక్తియందు నివిష్టమై
యున్నది. మీరు తలచుకొన్నచో గానిపని యున్నదా?"

రుద్రాణి యాలోచనాపథమునఁ బడిపోయెను. యజ్ఞ
దత్తుడు సెలవు తీసికొనిపోగా భదంతుడు వచ్చి రుద్రాణిని
దర్శించెను. 'అమ్మా! మీరు నిరుత్సాహపడకుడు. భారత
దేశమునఁగల సర్వరాజ్యములను గొనివేయఁగలిగిన ధనసంపద
నా కడ నున్నది. లక్ష్మికి సాధ్యముకాని పనిలేదు. ఈ కుయుక్తు
లతో నాంధ్రచక్రవర్తి స్వాధీనుడగునా? విష్ణుశ్రీదత్తుడు
భూమికి నాకాశమునకుఁ దాళము వేయగలవాడు. ఎత్తుకుఁ
బై యెత్తు వేయుటలో నాతనికి మించినవారి దేశమునలేరు.
దండోపాయము ధక్క దీనికిఁ బ్రతిక్రియలేదు. మీ రంగీకరించిన
నేను సర్వము నిర్వహింతు'ననెను. రుద్రాణి తలయూచెను.

౮

విష్ణుశ్రీదత్తునకు వేగు వచ్చెను. ఒక బౌద్ధశ్రమణకుడు. వచ్చి యిట్లు విన్నవించెను. 'స్వామీ! మేము వేయిమందిమి. కృత్తికోత్సవము నాటి రాత్రి పండ్రెండు గడియలు దాటిన తరువాత నజాంతవిహారమున శాతకర్ణిచక్రవర్తులను బంధించి కొని పోవుదుము. కొనిపోయి యాంధ్రచక్రవర్తిని రుద్రాణి దేవి కొప్పగింతము. తమరి చిత్త' మని వేగు చెప్పెను. విష్ణు శ్రీదత్తుడు మనసులో నవ్వుకొని యా వేగులవానికిఁ బసదన మిచ్చి పంపివేసెను.

కృత్తికోత్సవమునకు శాతకర్ణి బయలుదేరెను. రాజు మూమూలు వేషముతోడనే యుండెను. నాగవల్లిక శ్రమణికా నేపథ్యము ధరించెను. నాగవల్లిక బౌద్ధదీక్ష పొంది యప్పటికి నెలదినములై నది. ఆమె నాగప్రాసాదమున నీ నెలదినముల నుండియు బౌద్ధశ్రమణకులకు విందులు జరుగుచుండెను. నాగ ప్రాసాదము బౌద్ధవిహారమై పోయెను. రాజిప్పుడు నాగవల్లిక యంతఃపురమునకుఁ బోవుటకు వీలులేదు. బౌద్ధగురువు లొనర్చు ధర్మప్రవచనములకు మాత్రము వెళ్ళుచుండెను. కాని నాగ ప్రాసాదమున జరుగు సర్వకార్యములును రాజాజ్ఞపైనే జరిగి పోవుచుండెను. నాగవల్లిక శ్రమణిక యైనది. ఇది యొక కొత్త వింత. ఆసులోని కండెవలె వచ్చి యనవసరముగాఁ జల్లఁగా జరుగుచున్న దాంపత్యమును జడఁగొట్టి యిప్పుడు

బౌద్ధశ్రమణి కా వేషమును గట్టినంత మాత్రమునఁ బ్రయోజన
 మేమియని కొందరు చూయబట్టక పోలేదు. ఆమె యుద్దేశ
 మేమో యెవరికిని దెలియదు. రాజునకు నామెకు గల మచ్చిక
 యేమాత్రమును దగ్గినట్లులేదు. నాగవల్లిక యిదివఱకు ననవ
 రతము రాజువంకఁ జూచుచుండెను. ఇప్పు డనవరతము తన
 యందే తాను నిమగ్నురాలై యున్నట్లు తోచుచున్నది.
 రాజు నేను గృత్తికోత్సవమునకుఁ బోవుచుంటి ననెను. నాగ
 వల్లిక నేనును బోవుచుంటి ననెను. రాజు నవ్వెను. నాగవల్లిక
 శాంతముగఁజూచెను. రాజునంద పడెను. నాగవల్లిక యందలి
 జీవత్వము పోయినది. ఆమె యాత్మస్వరూపమున భాసించు
 చున్నదని రాజు సంతృప్తిపడెను. చతుష్షష్ఠి కళానీతమైన భావ
 స్పందనమెల్ల నడఁగిపోగా భావాతీతమైన పరమశాంతి
 ఫలించును. కళాతపస్సు జరిగినంతవరకు సర్వభావములు నదుల
 వలెఁ బుట్టి నానాముఖములఁ బ్రవహించుచుండెను. పర్వతము
 వాగులకుఁ దండ్రు. ఆ వాగులు నానాముఖములఁ బ్రవహిం
 చును. కళాతపస్వి పర్వతము వంటివాఁడు. యోగి సముద్ర
 స్థానీయుఁడు. సర్వభావములు నతని యందు సముద్రమునందు
 వలె లయము నొందుచుండును. నాగవల్లిక యీ సముద్ర
 స్థితికి వచ్చినది. శాతకర్ణికిఁ దన భర్తృత్వము నచ్చినది. తన
 జీవితలక్ష్యము సగము సమకూడినట్లయిన దాయన మనస్సునకు.
 కాని యీ సంబంధము లోకుల దృష్టిలో మఖలోఁ బుట్టి
 పుబ్బలో మాడినట్లైనది. నాగవల్లికిఁ దనకు లోకులదృష్టిలో

నిక సంబంధము లేదు. కాని ఏదేహ ముక్తి పర్యంతము నీ యాత్మలు రెండును నిట్లు జంటబాంధవ్యమునందును. ఇంత స్వల్పకాలమున నింత మహాద్భుత సన్నివేశము తమ యిరువురి దాంపత్యమునందు సంభవించుటకు రాజబ్బురపడెను. నాగవల్లిక యంత త్వరలో బౌద్ధదీక్ష బుచ్చుకొనునని రాజునకును దెలియదు. కాని యిది యిట్లు జరుగుట యాతనికిఁ బరమ వాంఛనీయమై వెలసెను. ఇక రుద్రాణి యున్నది. రుద్రాణికిఁ బూర్వవాసనాభరము బలీయమై యున్నది. తన కడుపు పండ లేదు. ఆత్మజిజ్ఞాసువు లై నవారికిఁ గడుపు ఫలించదు. రుద్రాణి యాత్మ జిజ్ఞాసువే. కాని యది విపరీత మార్గమును బట్టినది. ఆమె పరిణామమార్గము కొంచము క్లిష్టతరమై యుండును. తాను జీవించి యున్నన్నినాళ్ళు నామెను సన్మార్గమునఁ బెట్టుట తన విధి. ఫలితము దైవాధీనము. ఇట్లాలోచనాధీన మానసుడై యున్న రాజునొద్దకు మహాదండనాథ రుద్రశ్రీ వచ్చెను. రాజేమి విశేషములని యడిగెను. 'ప్రభూ ! కృత్తి కోత్సవ ప్రయాణమున కన్నియు సిద్ధమైనవి. తాము సంసిద్ధు లగుటయే తరవాయి. రాణివాసమునకు బండ్లు, పల్లకులు సిద్ధ మైనవి. మహామాత్యు లీ లేఖను దమ కర్పింపు మన్నా' రని రాజుచేతి కొక లేఖ నిచ్చెను. రాజు లేఖను జదువుకొని చిటు నవ్వుతో దానిని మఱల దండనాధున కందించెను.

మఱునాడు రాజు, నాగవల్లిక కృత్తికోత్సవమునకు బయలుదేరి వెళ్ళిరి. ముందుగ రాజరథము సాగెను. వెనుక

నాగవల్లిక పల్లకిపైఁ బోవుచుండెను. ముందువెనుకల రాజపరి
 వారముండెను. పరివారమునకు నాయకుడై రుద్రశ్రీ వచ్చు
 చుండెను. రాజపరివార మజాంత పర్వతము చేరిరి. పదిలక్షల
 మంది బౌద్ధశ్రమణకు లుత్సవదిదృఢతో వచ్చిరి. ఉత్సవ మద్భుత
 ముగ జరిగెను. బౌద్ధగురువులు ధర్మోపన్యాసము లొనర్చిరి.
 నాగవల్లికాశాతకర్ణులు సర్వత్ర తామేయై యుత్సవకార్య
 ములు సర్వము నిర్వహించిరి. రాత్రి రెండు మూడు గడియ
 లైన తరువాత నాగవల్లికాశాతకర్ణులను గూర్చుండబెట్టి బౌద్ధ
 గురువులు శుభాశీఃపరంపరలు కురిపించిరి. రాత్రి యాఱుగడి
 యలకు విదేహజా నద్దిపై దీపోత్సవము జరుగును. రాజదం
 పతుల నక్కడి కావ్యోనించిరి. రాజు సరే ననెను. విదేహజ
 నర్మద కుపనది. అజాంతము నందు పుట్టి సర్మదలోఁ గలియు
 చున్నది. అజాంతమున కొక క్రోసెడు దూరమున నట్టడవిలో
 నా నది విశాలమై దీపోత్సవమున కనువుగా నుండును. ప్రతి
 వర్షము జరుగు కృత్తికోత్సవములందు దీపోత్సవము లక్కడనే
 జరుగును. నాగవల్లికాశాతకర్ణి రుద్రశ్రీలు సపరివారులై
 వాహనారూఢులై దీపోత్సవమునకుఁ బోయిరి అంత రాత్రి
 వేళ గూడఁ బదివేలమంది బౌద్ధశ్రమణకు లాయుత్సవమునఁ
 బాల్గొనిరి. ఉత్సవమైన తరువాతఁ గొండపై బుద్ధుని పద
 చిహ్నము లున్నచోటికిఁ జూడఁబోయిరి. ఆచోటికి వాహన
 ములు పోలేవు. కాలినడకనే పోవలయును. శాతకర్ణి నిరా
 యుధుడై పాదచారియై కొండ నెక్కుచుండెను. వెనుక నాగ

వల్లిక పాదచారిణియై వచ్చుచుండెను. ఆ త్రోవ ఏకమనుష్య గమ్యము. రుద్రశ్రీ నాగవల్లికకు వెనుక సాయుధుడై వచ్చుచుండెను. బౌద్ధశ్రమణకులు ముందు వెనుక నుండిరి. ఇంతలో నొక బౌద్ధశ్రమణకుల గుంపు వెనుక నుండి త్రోసికొని వచ్చుచుండెను. మఱి కొందరు బౌద్ధశ్రమణకులు వారి నడ్డగించి తొందరవలదని నివారించుచుండిరి. కాని వారు త్రోసికొనియే వచ్చుచుండుటచేత లొల్లి యయ్యెను. ఈ లొల్లిలో గుంపు నాగవల్లిక శాతకర్ణుల మీదబడకుండ రుద్రశ్రీ తన బాహుబ మువ దారినడ్డి నిలుచుండెను. కాని గుంపు నొత్తిడి యెక్కువై నది. ఆయన కేమియుఁ దోచలేదు. ఇది శత్రువుల కుట్ర యని విశ్వాసమొదవెను. రుద్రశ్రీ కత్తిమూసి దారినడ్డి నిలిచి 'శ్రమణకులారా! నే నిప్పుడు చేయునది పాపకృత్యము. అయినను నా రాజరక్షణమునకై నే నీపాపము చేసెదను. అడుగు ముందుకు వైచితిరా మీ ప్రాణములు మీవికా' వని యదలించెను. ఎదుటి గుంపులోనుండి హుంకారములు విన వచ్చినవి. ఇంతలో గాజపక్షియమైన గుంపొకటి చుట్టుకొని ప్రతి హుంకారములు చేసిరి. అది వెన్నెల రాత్రియగుట తెల్లనియుడుపులు ధరించిన బౌద్ధశ్రమణకు లెత్తిన తెల్లని కర వాలములు తెల్లని వెన్నెలలోఁ దళతళలాడుచు గోచరించెను. రాజును బట్టుటకు వచ్చిన వారును రాజును రక్షించుటకు వచ్చిన వారును తలపడిరి. అప్పటికిఁ గొండపై నొక సమలము వచ్చెను. దానిపై నిరువాగును యుద్ధమునకుఁ దలపడిరి.

రుద్రశ్రీ వేటున కొక కాయగాఁ గొట్టుచుండెను. నాగ
 వల్లిక యొడ్డాణముగఁ బెట్టుకొని యున్న పట్టాక తిలీసి
 రాజుచెంతకుఁ బురుగురాకుండ గాయుచుండెను. రెండు
 గడియలు పోరుసాగినది. నూలుగురు బౌద్ధశ్రమణములు
 రుద్రశ్రీ కరవాలమున కెఱువైరి. కాని యింకను శత్రు
 పక్షము పెచ్చు పెరిగియే యుండెను. నాగవల్లిక రత్నపాం
 చాలికవలె, జక్రాలాతమువలె రాజును జుట్టి పరిభ్రమించుచుఁ
 బరాక్రమించు చుండెను. రాజు పకాలున నవ్వెను. ఆ నవ్వున
 కా పర్వతము మార్వలికెను. ఆయన శత్రువుల నుద్దేశించి
 'యాగుఁడు, వృధా జనమారణము వలదు. అహింసామూర్తి
 యైన బుద్ధదేవుని పవిత్రపద చిహ్నితమైన యీ పుణ్యాస్థల
 మున రక్తపాతము కూడదు. మీ కేమి కావలయునో చెప్పు'
 డనెను. శత్రువులలో నగ్రస్థానమున నున్నయొక శ్రమణకుఁడు
 'మిమ్ము జీవగ్రాహముగాఁ బెట్టుకొని రమ్మని మా ప్రభువుల
 యాజ్ఞ. మిమ్ము బట్టుకొననిదే మేము పో' మని నిర్భయ
 ముగ సమాధాన మిచ్చెను. రుద్రశ్రీ రుద్రుడై 'మీ తలలేరి
 తోరణములు కట్టెదను. అప్పుడు మారాజును బట్టుకొని పోవు
 దురు గాని' యనెను. శాతకర్ణి మఱల నడ్డము వచ్చి 'నన్నుఁ
 బట్టుకొని రమ్మన్నది మీ రాజా? లేక మీ రాజు కూతురా?'
 యని ప్రశ్నించెను. ఎదుటి సేనలో వెనుకగా నున్న యొక
 బౌద్ధశ్రమణకుఁడు 'మా రాజు కూతురే' నని సమాధాన
 మిచ్చెను. అంత శాతకర్ణి యిట్లనెను. 'సరియే ! రుద్రశ్రీ

మహాశయా! వృధా జనమారణము చేయకుము. నాగవల్లిక !
 నీవును శాంతింపుము. ఈ చోటు నెత్తురు చిందరానిది. ఉజ్జ
 యినీపతి మాట మనము గౌరవించుము. అయిన నొక్క నిబం
 ధనము. ఎదిరివారు మన యశ్వములపై మన మెక్కి వచ్చుట
 కంగీకరించ వలయును. అట్లయినచో మన ముజ్జయినికిఁ బో
 వచ్చు' ననెను. రుద్రశ్రీ 'రాజాజ్ఞ' యని ఖడ్గము నొటలో
 గూర్చెను. నాగవల్లిక యొడ్డాణము బిగించి శాంతశ్రమణిక
 యయ్యెను. ఎదిరి వారీ నిబంధనమున కంగీకరించిరి. రాజు
 నాగవల్లికారుద్రశ్రీ సహితుడై పర్వతము నవరోహించెను.
 వారు మువ్వరు మత్తాశ్వముల నెక్కి చుట్టును బౌద్ధశ్రమణక
 వేషములతో నున్న సైనికులు బలిసిరా యుజ్జయన్యున్ముఖులై
 పర్వత మార్గమునఁ బోయిరి. వెంటనున్న బౌద్ధశ్రమణకులు
 కొందఱు రుద్రదామునకు రుద్రాణికి జయ జయ ధ్వనులు
 సేయఁగా మఱి కొందరు నాగవల్లిశాతకర్ణులకు జయజయ
 ధ్వనులు సేయుచుండిరి. కొంత దూరము పోవునప్పటి కొక
 విషయము స్పష్టమయ్యెను. శాతకర్ణి ససైన్యఁ డని యెదుటి
 పక్షమునకుఁ విదిత మయ్యెను.

శాతకర్ణి సపరివారుడై యుజ్జయిని కోటగవను జేరు నప్పటికిఁ బ్రౌద్ధపాదుచు చుండెను. రుద్రదాముఁడు గాని, యమాత్యులు గాని యెవ్వరును నెదురు రాలేదు. రుద్రదామునకు రుద్రాణికి జయజయ ధ్వనులు సేయుచున్న వర్గము ముందుగాఁ గోటలో బ్రవేశించిరి. వెనుక శాతకర్ణి సపరివారుడై కోటలో నిశ్చలచిత్తముతోఁ బ్రవేశించెను. వారి యశ్వములు సరాసరి రుద్రాణి యంతఃపురావరణము లోనికిఁ బోయినవి. ఇటు పొమ్మన్న వారు గాని, యిటు పోవలదన్న వారు గాని యెవ్వరును లేకుండిరి. రాజు గుఱ్ఱమును దిగి కశ్యపము నొక శ్రమణకున కప్పగించి యంతఃపుర సౌధసోపానముల పైకిఁ బోయెను. నాగవల్లికయు రుద్రశ్రీయును రాజును వెంబడించిరి. ఎదురుగా రుద్రాణి చెలిక తైలుగాని, పరిచారికలు గాని యెవ్వరును రాలేదు. రాజు ముందునకు నిశ్చింతగఁ ద్రోసికొని పోవుచుండెను. మువ్వరును బాహిరమునకు నిరాయుధులుగనే కన్పడుచుండిరి. రాజు రుద్రాణి శయ్యాగారమునకుఁ బోయెను. ఆ సౌధము రాజునకుఁ బూర్వపరిచితమే. రాజు రుద్రాణి కెదురయ్యెను. శయ్యాస్థితయైయున్న రుద్రాణి రాజును జూచి లేచి నిలువఁబడెను. అప్పు డొక పరిచారిక వచ్చి మువ్వరకు నుచితాసనముల నేర్పాటు చేసెను. రుద్రాణి కనుసన్న యెఱిగి మఱియొక పరిచారిక రాజు నభ్యంగనము

సేయ నాహ్వనించెను. 'బంధితున కభ్యంగమా?' యని
 రాజనగా, రుద్రాణి 'బంధితులై న సంకెలలేవి' యని మార్వలి
 కెను. "ఈ సంకెల లాంతరములు. నేను బ్రణయ స్వర్ణ శృంఖల
 ములచే బంధితుడనై యున్నాను. నీ మూలముగ నూలుగురి
 పొణములు పోయినవి. ఏదైన సహింప గలుగుదును గాని
 పొణహింస నేను సహింపలేను. మనము చక్రవర్తుల మని,
 మహారాజుల మని నోరెఱుగని యా జీవులు మనలను సేవించు
 చుందురు. వారి ప్రాణములను మన స్వార్థములకై తీయు
 చుండుట యనాది సాంప్రదాయమై పోయినది. ఇది కిల్బిష
 హేతువు. నీవు నన్ను బంధించఁ దలఁచు కొన్నచో నీవును
 నీ తండ్రియు వచ్చి స్వయముగా నాతోఁ దులాయుద్ధ మొనర్చి
 నన్ను బంధింప వచ్చును. ఇంతకును నన్ను నీవు స్వాధీనము
 చేసికొనఁ జూచుచున్నావు. అదియే నీ పరమ లక్ష్యము కదా!
 నే నిదివఱకే నీకు స్వాధీనుడనై యుంటిని. ఈ విషయమును
 నీ వెఱుఁగ లేకుంటివి. ఇది పిష్ట పేషణము. నన్ను బట్టికొని
 నీవేమి చేయుదువు. నా రాజ్యమును జేజిక్కించు కొందువా?
 అది నీ కితిఃపూర్వమే హస్తగతము కదా! అఱచేత నున్న
 యామలకమునకై విశ్వమును గవేషించు వెట్టివాండ్రుందురా?
 ఉందురు. అట్టి స్థితియే నీది. పరమాంతరమై ప్రత్యమ్నైర్తియై
 యున్న యాత్మపదార్థము వెఱుఁగలేక జీవులు మాయామో
 హితులై యున్నారు. నీవు రాజధానిని వదలి వచ్చుటలోని
 యాంతర్యమేమో నాకుఁ దెలియకున్నది. వచ్చి నీవు సాధించిన

దేమి ? ఇప్పటికి నూర్గురి హత్య. ఇది యిట్లే సాగినచో నెన్ని
 లక్షల మంది హతులగుదురో యాలోచించితివా ? 'రాజ్యాంతే
 నరకం ధ్రువ' మ్మను మాట యథార్థము. ఇంతకును నీకుఁ గావ
 లసినది నేనా ? నా రాజ్యమా ? నేను గావలసినచో నిప్పుడే
 నీ పాదపురోవర్తి నై యున్నాను. ఆ మాట నీవు చెప్పుము.
 నే నిక రాజధానిఁ బోవను. ఉజ్జయినిలోనే యుండి రుద్రదా
 ముని పితౄర్జితము నుభయులము దినుచుందుము. రాజ్యము
 కావలయునా, రమ్ము. ధాన్యకటకము నీకై యెదురు చూచు
 చున్నది. నా చక్రవర్తి ముద్ర నీ కొసంగెదను. ఇందు నీ
 కేది కావలయునో కోరికొనుము. నే నిప్పుడే రాజ్య
 పరిత్యాగము చేయుచున్నాను. నన్ను బంధింప నీవు
 ప్రయత్నించితివి. అది వట్టి వెట్టి. నన్ను బంధించుటకు నీ
 బలము, నీ తండ్రి బలము చాలదు. ఉజ్జయినీ నగరము నాది.
 అనఁగా నిందున్న బలముతో నగరము నాది. తలచుకొన్నచో
 నిన్నును నీ తండ్రిని నేను బంధించుకొని పోవఁగలను. కాని
 యా పని చేయుట నా కిష్టములేదు. నీ ప్రణయమును
 సాధించి నిన్ను స్వాధీనపతికను చేయుట నా విధి. బాహ్య
 క్యంతరముల స్వాధీనపతికయై యుండునదియే పతివ్రత. ఆమె
 మోహార్హురాలు. ఆమె మాటకు జగములు వడంకును. ద్రవ్య
 ములు జడములు. ఉపాధులు జడములు. ఈ జడముల ననుప్రాణి
 తముచేయు నాత్మవస్తువు మూలముగా నివి ప్రాణవంతములై
 చరించుచున్నవి. ఆత్మవస్తువు నెఱుఁగని వివేకము వివేకము కాదు.

అది యజ్ఞానము. నీవు రాజధానికి రమ్ము. నే నింతకంటె నీకుఁ జెప్పనది లేదు.”

రాజు మాట్లాడినంతసేపును రుద్రాణి తలవాల్చి వినుచు నూరకుండెను. ఒక్క మాటయైనఁ బల్లెత్తియాడలేదు. ఒక్క నిమేషకాలము శాంతముగ నుండెను. ఎవ్వరు నెవ్వరితో నేమియు ననలేదు. రుద్రశ్రీ యిట్లనెను. “తల్లీ, మా వంశమువారు మూడు తరముల నుండియు మీకు దండనాధులుగా నున్నారు. మా యోగ ఊమము లన్నియు మీతో ముడివడి యున్నవి. ఆంధ్ర విష్ణువు నుండి వచ్చుచున్న యీ శాతవాహన వంశ ప్రతిష్ఠను నీవు గంగలోఁ గలుపకుము. మీ వారెల్లరు వశిష్టారుంధతుల వలె తోపాముద్రాగస్త్యుల వలెఁ గాలక్షేపము చేసి యెనలేని కీర్తి నార్జించినవారు. ఈ వంగడములోని స్త్రీలు ప్రత్యేకముగ మార్యత్వయశస్సు గడించినవారు. మీ అత్తగారు వాశిష్ఠిని గుఱించియు, నామె యత్తగారు గౌతమిని గుఱించియు లెక్క లేనన్ని కథలు, చిత్రచిత్రమైనవి, జనుల వాడుకలో నున్నవి. వారు పాతివ్రత్యమునకు, శౌర్యమునకు, నాభిజాత్యమునకుఁ బెన్నిధులు. వారి కోవలోఁబడిన నీ విట్టి యపమార్గము నొందుట ఊమ కరము కాదు. ముఖప్రీతి వచనములు కాదుగాని శాత కర్ణి చక్రవర్తి జనకాది రాజర్షులతోఁ బోల్పదగినవాఁడు. ఆయన దేవేరివైన నీ వకలంకమైన యశోనిధానమవై వెలు గొంద వలయును. కటకమునకు రమ్ము. నీ రాజ్యమును నీవు

పాలించుకొనుము.”

వృద్ధుడౌ శ్రీ మాట్లాడి నంత సేపును రుద్రాణి యాయన
మోమువంకఁ జూచుచుండెను గాని యప్పుడును బల్లెత్తి
మాటాడలేదు.

నాగవల్లిక యింతవఱకుఁ దూష్టింభావముతో నుండియు
నిప్పుడు కొంచము 'యక్కా!' యని సంబోధించెను. రుద్రాణి
త్రాచుపాము తోఁకపై నిలువఁబడినట్లు చుటచుట చూచుచు
నామె వంక దిరిగెను.

'నేను గూడఁ గొంత చెప్పుదమని యున్నదికాని నీ
కంటె నా కెక్కువ తెలిసినది లేదు. అయినను మీ దాంపత్య
మునకు నెఱసువలె వచ్చి యింత గగ్గోలునకుఁ గారణభూతు
రాలను నే నగుట నాకుఁ గొంత జాధ్యత యున్నది. నే
నొకటి చెప్పెదను. నేను సన్న్యసించితిని. నా కీ సంసారము
పై వ్యామోహము లేదు. ఈ రాజు వల్ల నేను భూతభవిష్య
ద్వర్తమానముల యంచెట్టి శారీరక భోగమును బొందియుండ
లేదు. మా యిరువ్వరి కలయికలో నొకానొక యాత్మాను
భూతి నొందితిమి. అది లోకదృష్టిలో వివాహముగాఁ బరిణ
మించినది. అంతేకాని నే నెప్పుడును నీ స్థానము నాక్రమింప
లేదు. ఆక్రమించు నిచ్ఛయు లేదు. అయినను నే నింక రాజ
ధానిలో నుండఁదలచుటలేదు. రాజధానిలో నుండినచో నేదో
సంసార జాధ్యత నాపైఁ బడుచునే యుండును. కావున

నొకటి రెండు మాసములలో నేను బదరీయాత్రకుఁ బోవుచుంటిని. అప్పు డిఁకఁ దిరిగి రాను. అచ్చటనే యొక యాశ్రమము నేర్పాటుచేసికొని జీవితశేషమును గడపుదును. నీవు రాజధానికిఁ బోము. నీ మగనితో సుఖముగా గాలక్షేపము సేయుము. నా మాటల యందేమేని దప్పులున్నచో ఊమింపుము.”

నాగవల్లిక మాట్లాడినంతసేపు రుద్రాణి కన్నులలో నిప్పులు కురిసెను. ఆమె క్రోధోద్రేకము పట్టఁజాలక యిట్లన్నది. ‘అపకారి యపకార మొనర్చి యెదుటి వాడు బాధ పడుచుండ నోదార్చుటకు వచ్చి తన గొప్పదనమును బ్రకటించును. అది రాక్షసత్వము. నీవు రాక్షసివి నీవు బదరికిఁ బోవుట కంటెఁ గైలాసమున కేగుట మంచిది. మిథ్యావేదాంతములు, నపభ్రంశపు తత్త్వములు చెప్పుచు నిహమునకుఁ బరమునకు జెడునట్టి నీ వంటి భ్రష్టులతో నాకుఁ బనిలేదు. నిన్ను ఊమించుట నా వలన గాదు - నీ వంటి క్లిష్టప్రకృతుల శరీరములనుభండ భండములుగాఁ జేయుట మంచిది.’

నాగవల్లిక యాసనము నుండి లేచి తన యొద్దాణపు పట్టాకర్తిని దీసి తన . రెండుచేతులలోఁ బట్టుకొని రుద్రాణి యెదుట మోకరించి, ‘మహారాజ్ఞీ ! నేను దప్పిదము కావించితిని. ఈ కర్తితో నా కంఠముఁ ద్రుంచుము. దానితో సమస్తారిష్టములు తొలఁగిపోవు’ ననెను.

రుద్రాణి లేచి కొంచెమెడముగాఁ బోయి రాజువంకఁ బూచి 'వ్యవహారిక పారమార్థిక సత్తప్రమాణములను విశదముగా నెఱుఁగని యవివేకపు తాత్త్వికులతో నాకు నిమిత్తము లేదు. సర్వసూతార్యవృత్తిని సాధించి మోక్షము నొందుదురేమో కాని కామినీ కాముకులయం దార్థ దర్శనము చేయుట విపరీత ధీవృత్తి కాని వేటొందు కాదు. ఇట్టి భ్రష్టుల ప్రాణములు తీయుట కూడ దోషమే యగును. నేను బోవు చున్నా' నని వెనుదిరిగెను.

నాగవల్లిక 'రాజ్ఞీమణి? నే నింక జీవితశేషమెల్ల నీకు వరపుడము చేయుదును. ఉమించి రాజధానికి రమ్మని బతిమాల బోయెను.

రుద్రాణి చెంగు విదలించుకొని యంతఃపురములోనికిఁ బోయెను. శాతకర్ణి లేచెను. రుద్రశ్రీ వెంబడించెను. నాగవల్లిక వెనువెంట వచ్చెను. వారు ముప్పురు దమ యశ్వములున్న కడకు బోయిరి.

భదంతుడు రుద్రాణి యొద్దకు వచ్చెను. 'యజ్ఞదత్తుడును వచ్చెను. రుద్రాణి 'యేమండీ! అమాత్యవర్యా! మీ పథక మిట్లు పాడై పోయినదేమి' యని ప్రశ్నించెను. 'అమ్మా! ఇది చదరంగము. ఒకప్పు డొక పక్షము గెలుచును. మఱి యొకప్పుడు మఱియొక పక్షము గెలుచును. గెలుపు దై వాధీనము. ప్రయత్నము మానరాదు. అయితే విష్ణుశ్రీదత్తుని మేధ చాలగొప్పది. ఆయన పన్నిన వ్యూహమును భేదించుట చాలకష్టమని యజ్ఞదత్తుడు విన్నవించెను.

రుద్రాణి :- ఇక మనమేమి చేయవలయును ?

యజ్ఞదత్తుడు :- రాజనీతి షడంగ యు క్తమైనది. సంధి విగ్రహాదులలో సంధికిఁ బ్రాధాన్యముండుట చేతనే ప్రథమ గణ్యమై యున్నది.

రుద్రాణి :- ఆ యవకాశము నిన్న తప్పిపోయినది. గదా!

యజ్ఞ :- అమ్మా! ఇది సంసారము. మీ రీనాడు సపరి వారముగ ధాన్యకటకమునకు బయలుదేరినచో మిమ్ముడు వారెవ్వరును లేరు.

రుద్రాణి :- ఇక్కడనా? కటకములోనా ?

యజ్ఞ :- ఉభయ నగరము లందును.

భదంతుడు :- నిన్నఁ జక్రవర్తి ని బ్రత్యక్షముగ నిరాకరించి యీ నాడు కటకమునకుఁ బోవుటలోఁ బరువుండదు.

యజ్ఞ :- నిన్న నిరాకరించినది చక్రవర్తిని గాదు. ఆ నిరాకృతి నాగవల్లికా విషయికము.

భదంతుడు :- అది చక్రవర్తిదే.

రుద్రాణి :- ఉజ్జయిని యింత నిర్వీర్య మగుటకు గారణమేమి ?

యజ్ఞ :- ధనలోపమే దానికి ముఖ్యకారణము.

రుద్రాణి :- ధనలోపమా ? బుద్ధి లోపమా ?

యజ్ఞ :- తమ కెందుల కట్లు తోచినది.

రుద్రాణి :- పరులు ముప్పురు మత్తాశ్వముల నెక్కి రాజపథమునఁ బోవుచుండ నడ్డగింప గలిగిన మగవాడే లేదా యీ పీట.

యజ్ఞశ్రీ :- తల్లీ ! తమింపుడు. సై న్యములో సగము విష్ణుశ్రీదత్తున కమ్ముడు వోయినది. విచారింపఁగా మన సేనా నాయకులలోఁ బలువు రాంధ్రులు.

రుద్రాణి :- మీరు నిద్రించుచుంటిరా ? చీచీ ! నే నీ నగరమున నుండను.

యజ్ఞ :- కటకమునకుఁ బోవుదురా ?

రుద్రాణి భదంతుని వంకఁ జూచెను. భదంతుఁ డావేశముతో నిట్లనెను. 'అమ్మా, మీరు వెలువ వలదు. ఆంధ్రసామ్రాజ్యమును ధ్వంసము చేయనిదే మనము కన్ను మూయరాదు. ఆంధ్రులను జయించుట కిప్పు డుజ్జయిని పనికి రాకుండఁబోయినది. మనము శ్వేతగిరికిఁ బోవుదము. శబరపులిందు లాంధ్రులపైఁ గత్తి నూరుచున్నారు. వారికి ధనసహాయము చేసినచో వారపారమైన సైన్యముతో నాంధ్రసామ్రాజ్యముపైఁ బడుదురు. పశ్చిమము నుండి యపరాంతకాధిపతిని బ్రేరేపింప వచ్చును. ఆతఁడు కూడ నాంధ్రులపైఁ గసి పట్టియున్నాఁడు. ఆతనికిఁ ధనాశ చూపించినచో నాంధ్రులపై దిరుగఁబడును.

యజ్ఞ :- ఇంత ధన మెక్కడ నుండి వచ్చును.

భదంతుఁడు :- నే నిచ్చెదను.

రుద్రాణి చిటునవ్వుతో భదంతుని వంకఁ జూచెను. ఆవీక్షణము భదంతుని స్వర్గకవాటము దాటఁ జేసినది. ఒడలు పులకరించినది. ఉన్నట్లుండి యరని నేదో యొక భూతము పట్టుకొన్నట్లయి తడఱము వాని యందున్న లోభమెల్లఁ బటాపంచలై పోయి సర్వస్వ త్యాగము సేయుటకు సిద్ధపడి యిట్లనియెను. 'అమ్మా ! మీ కొఱకై నేను నా సర్వస్వమును బరిత్యజించెదను. శబర పులిందు లిదివఱకే నా కప్పువడియున్నారు. వారి దేశమున ధనరాసులు వెతజల్లి మహా

సైన్యమును సమకూర్తును. అపరాంతకాధిపతి విద్యాశ్రీయును
 నాకు మిత్రుడు. ఆతడు పశ్చిమము నుండి, మనము
 పాగ్భాగము నుండి యాంధ్రుల నొత్తిడి చేయుదము. వారు
 లొంగక తప్పదు. చక్రవర్తి మనకుఁ బూర్తిగ లోబడిన
 తరువాత మన కార్యము సుకరమగునని యుచ్చైస్వరమున
 బలికెను. అప్పటికే యచ్చటికి వచ్చిన రుద్రదాముఁడును
 తథాస్తనఁగా రుద్రాణి భదంతులు శ్వేతగిరికిఁ గదలి పోయిరి.
 శ్వేతగిరి శబర రాజధాని. అది ప్రాకస్యముద్ర తీరమున నున్నది.
 దానికి రాజుగా నున్న త్రిపురారి భదంతునకు మిత్రము.
 భదంతుఁ డారాజు తన కీయవలసి యున్న పదివేల దీనారముల
 బాకీని రద్దు చేసెను. పదిలక్షల సైన్యమును గూర్చికొని ప్రతి
 స్థానమును బట్టుకొన్నచో నా వ్యయమును దాను భరించుట
 యే గాక త్రిపురారికిఁ బదిలక్షలు పసదన మిత్తునని యాశ
 పెట్టెను. రుద్రాణియే యా సైన్యమునకు సర్వసైన్యాధి
 పత్యము వహించును. సైన్యమును రెండు భాగము లొనర్చి
 యొక భాగమునకుఁ దానును మఱియొక భాగమునకుఁ ద్రిపు
 రారియు సేనాపతులుగా నుందురు. ఈ సైన్యమంతయు రాబోవు
 వైశాఖ బహుళామావాస్య నాటికిఁ బ్రతిష్ఠానమును బట్టికొనవ
 లెను. ప్రతిష్ఠానము చేతఁ జిక్కినచో నాంధ్రసామ్రాజ్య రుద్రాణి
 వేటుగా రాజ్యమును స్థాపించి పతాక నెత్తును. శాతకర్ణికి సంతా
 నమునలేదు. రుద్రాణియే న్యాయముగా నాంధ్ర సామ్రాజ్యము
 నకు వారసురాలగును. శాతవాహన సామ్రాజ్య సంప్రదాయము

మొదటి నుండియు మాతృప్రధానముగనే నడచుచున్నది. శాతకర్ణిని సంహరించినచోఁ దాను దన కుమారుఁడైన హిరణ్యదంతుని రుద్రాణికి దత్తుచేసి యాంధ్రసామ్రాజ్యాధి నేతృత్వము సంపాదించ వచ్చును. ఈ పథకమును మనస్సులోఁ జెట్టుకొని భదంతుఁడీ జైత్రయాత్ర కెన్ని కోట్లదీనారములనైన వెచ్చింప దలపెట్టెను. భదంతుఁ డపరాంతదేశ రాజధాని యైన సోపారనగరమున కేగి విద్యాశ్రీతో మాటలాడెను. విద్యాశ్రీ లక్ష సైన్యమును సమకూర్చును. దానికగు వ్యయము తయు భదంతుఁడు ముందీయ వలయును. సోపారనగరము పశ్చిమ సముద్రతీరమున నున్న రేవు పట్టణము. ఆంధ్రుల నౌకావాణిజ్య మా రేవు గుండ నడచుచుండెను. ఆంధ్ర వాణిజ్యనౌకలను గొల్లగొట్టి దానివలన లభించు ధనమును విద్యాశ్రీయును భదంతుఁడును బంచుకొందురు. ఇదియే విద్యాశ్రీకిఁ బసదనము. భదంతుఁ డిట్లీరు సముద్రములను బంధించితి నని సంతోషపడెను. శ్వేతగిరి గూడ సముద్రపు రేవు పట్టణమే. శ్యామదేశాధిపతి యైన విజయతుంగుని వాణిజ్యనౌకలా రేవునకు వచ్చుచుండును. అతఁడు శాతకర్ణికి మామ కదా! వాని యోడలను గూడఁ దాను గొల్లగొట్ట వచ్చును. ఇట్లు తానీ జైత్రయాత్రలో వ్యయ పఱచు ధనమును గూడదీసికొనవచ్చును. తనకుఁ గాను కూడ నష్టము లేకుండ నాంధ్ర సామ్రాజ్యమునకు జక్రవర్తిని గావచ్చు నని భదంతుఁ డాకాశమున హర్మ్యములు కట్టెను.

కామలోభములు రెండును బావమటదుల వంటివి. ఇట్లాంధ్ర) సామ్రాజ్యము తనకు హస్తగత మగుటయే గాక రుద్రాణి తనకు వశురాలగును. ఈ యూహ వాని మనస్సు లో నుదయించి నప్పుడెల్ల భదంతునకుఁ జెమటలు పట్టును. ఒడలు జలదరించును. కనులు తేలిపోవును. పారవశ్యము కలుగును. రుద్రాణి జగదేకసుందరి. ఆమెకు రాని యాయుధ విద్యలేదు. ఆమె సర్వయుద్ధము లందును బారీలురాలు. ఆంధ్ర సామ్రాజ్య మహారాజ్ఞి. పతితోఁ గలహించి వేతైన భామిని. ఆమె తన్నుఁ గామించినచో నికఁ దన జన్మము సార్థక మగును. దానికై తన సర్వస్వమును ద్యాగము సేయును. తన ప్రాణ ములనైన నర్పించును.

ఇట్లూహ సౌధములఁ గట్టుచున్న భదంతునికి రుద్రాణి యెదురయ్యెను. ఆతఁ డెందులకో హఠాత్తుగ నులికిపడి నట్లయ్యెను. కాని వెంటనే సర్దుకొని రుద్రాణితో 'మహారాజ్ఞికి సేమనూ?' యని ప్రశ్నించెను. రుద్రాణి చిటునవ్వు నవ్వెను. ఆ చిటునవ్వుతో భదంతుఁడు పారవశ్యము నొందెను. రుద్రాణి యితని యీ పారవశ్యము నెఱుంగును. ఆమె మనస్సు జాగ రూకమైన స్థితిలో నున్నది. భదంతుని నెంత దూరము నుంచ వలయునో యామెకుఁ జక్కగాఁ దెలిసి యున్నది. వీఁడు కామలోభాంధుఁడై తన్నాశ్రయించు చున్నాఁడు. తనకో యాంధ్ర) సామ్రాజ్యముపై వైరము లేదు. తన మగనిపై వైరములేదు. తన సవతియైన నాగవల్లికపై వైరము పూనుట

తన పదవికి భంగము. ఇంకఁ దన వైర మెవరితో? శాత
కర్ణి నడవడితో. తాను మహారాజ్ఞి. తాను సామ్రాజ్యమాత.
శాతవాహన సంప్రదాయ మిది. తన్నుఁ గాదని పేటొకతె
కా స్థానమొసంగిన శాతకర్ణి ప్రవర్తనము ఉంతవ్యము కాదు.
అందువల్ల నతనికిఁ బదవిభంగ మొనర్చి యా సింహాసనమును
దాసు హస్తగతము చేసికొన వలయును. ఇది సాధ్యము
కాకపోవచ్చును. కార్య దురంధరులు సాధ్యాసాధ్యములను
విచారింపరు. తన విధి తాను నిర్వర్తించును దీనికి భదంతుఁ
డొక సాధనము. శ్వేతగిరి సోపారనగరముల యందొకటి
రెండు వాణిజ్యనౌకలను భదంతుఁడు కొల్ల గొట్టించెను. దానిచే
రుద్రాణి మనస్సు చివుక్కు మనెను. తా నోడదొంగ యగుట
తన కిష్టములేదు. భదంతునితో నేకమై యకార్యకరణము
చేయుట తన యాత్మకు విరుద్ధమైన పని. భదంతుఁడు మిలి
మీటినచో? ఆమె వృష్టి కరవాలముపైఁ బడెను. ఆమె
ముఖమున వీరహాస ముదయించెను.

శ్వేతగిరి సోపారముల రేవులలో నాంధ్ర వాణిజ్య నౌకలు కొల్లగొట్టబడినవి. ఆంధ్రవీరవణిజు లుభయ స్థలముల యందును మహాయుద్ధము చేసిరి. కాని లాభము లేకపోయెను. అపరాంతకాధిపతి విద్యాశ్రీయును శబరదేశాధిపతి త్రిపురారియు దీనికి పాధ్యులు. ఆంధ్రుల కీ దౌద్దల వలన రెండులక్షల దీనారములు నష్టము వచ్చినది. విష్ణుశ్రీగుప్తు దుభయరాజులకు లేఖలు పంపెను. సంతృప్తికరమైన సమాధానములు రాలేదు. వారిదివఱకు మిత్రులు గాకపోయినను దటస్థులుగా నుండిరి. ఇప్పు డిట్లు వైరులుగా మాటుటకుఁ గారణమేమి? విష్ణుశ్రీదత్తు డాలోచించెను. వేగు దీసెను. భదంతుని యకాండ తాండవ మంతయు నద్దము నందువలె గోచరించెను. విషవృక్షమును మొలకగా నున్నప్పుడే త్రుంచివేయవలయును. భదంతుఁడు పదిలక్షల సైన్యమును సిద్ధపఱచుచున్నాడు. శబరాధిపతి త్రిపురారికిఁ బినతండ్రి కుమారుఁడు పర్వతరాజును పేరుగలవాఁడొకఁ డున్నాఁడు. అతనికి నన్నగారికి సింహాసనము విషయమున జేచీలున్నవి. మున్నతఁ డాంధ్రుల సాహాయ్యము నర్థించెను. నిష్కారణముగఁ బరుల గొడవలలో దిగుట యెందులకని విష్ణుశ్రీదత్తుఁ డాతనికి సాహాయ్య మొనరింపలేదు. ఇప్పు డాతనికి సాహాయ్యము చేయుదునని పరోక్షముగఁ జెప్పించి రప్పించెను. ఆంధ్ర సైనికులు దాదాపు రెండు లక్షల వఱకు

శబర సైన్యములో జేర్పించెను. ఆంధ్రులకు విశ్వసనీయులైన
 పార్వతీయు లొక లక్షమంది కూడ శబర సైన్యమున జేరిరి.
 శబరుల మూలసైన్యమొక లక్ష మాత్ర ముండిరి. వారు పర్వత
 యుద్ధమునందు మాత్రమే నిపుణులు. తక్కిన యుద్ధముల
 విషయము వారి కెఱుకలేదు. ఛద్మవేషములతో వారి సైన్య
 మున జేరిన యాంధ్ర పార్వతీయు లెల్లరు సర్వాయుధ పర్వ
 యుద్ధ విశారదులు. వీరు సమయము వచ్చినప్పుడు త్రిపురారి
 కెదురు తిరుగుట కేర్పాటయ్యెను. ఈ మూడు లక్షలసైన్యము
 నకుఁ బర్వతరాజు సర్వసేనాని. త్రిపురారిని సంహరించి శబర
 సింహాసనము నెక్కుట కిది పర్వతరాజున కదను. అతఁడు
 సంతోషించి యీ కార్యమును దలతోఁ దీర్చుటకు సంసిద్ధుఁ
 డయ్యెను. ఈ సైన్యమునకు భదంతుఁడు వేతన మిచ్చును.
 ఆ సైన్యములు తన పనిని నెఱవేర్చును. వాని వేలితో వాని
 కన్నే పొడిచినట్లుగును. ఇక విద్యాశ్రీ. అపరాంతకము పర్వత
 దేశము. వారి కుప్పుతోఁ బదియును ప్రతిష్ఠానము నుండియే
 పోవలయును. ఆంధ్ర మహామాత్యుడు ప్రతిష్ఠానము నుండి
 భరుకచ్ఛమునకుఁ బోవు సార్థములను మార్గము తప్పించి విదిశ
 మార్గమునఁ బొండ్లని యాజ్ఞాపించెను. దానితో నపరాంతము
 నకుఁ దినఁదిండి దొరకదు. విష్ణుశ్రీదత్తు డాంధ్ర వాణిజ్య
 నౌకలను శ్వేతగిరి సోపారములకుఁ బోవలదని యాజ్ఞాపించి
 యాంధ్రసైన్యమును సపరికరము, సాయుధము కావించి రెండు
 భాగములు చేసి. ధాన్యకటక ప్రతిష్ఠానములందు నిలువఁ జేసి

యుద్ధమునకు సంసిద్ధుం డయ్యెను. శాతకర్ణి తాను ప్రతిష్ఠావ
సైన్యమునకు సర్వసేనాధ్యక్షత వహింతు ననెను.

భదంతుఁ డనుకొన్నంతపనికాలేదు. ఆతఁడు మొత్తము
నాలుగు నౌకలను గొల్లగొట్టెను. అందు రెండు నౌకలు
విదేశములకు సరకు లమ్మి తిరిగివచ్చినవి. అందెక్కువ ధనము
సమకూడలేదు. తక్కిన రెండు నౌకల యందు రెండు లక్షల
ధనము లభించెను. రెండు లక్షలతోఁ బది లక్షల దండును మ
కూర్చుట యెట్లు ? తన భండారమును వెచ్చించుట కతఁడు
కొంచెము వెనుకాడెను. పైగా నౌక మిడిమేళము వచ్చెను.
విష్ణుశ్రీదత్తుని యాజ్ఞచే శ్యామ యవ బలి ద్వీపాధిపతులు
భదంతునీ వాణిజ్య నౌకలను నాలుగింటిని నిరోధించిరి. 'వాని
మూలమునఁ బాతికలక్షల దీనారములు నష్టము వచ్చునట్లుండెను.
అయినను నతఁ డెట్లో తంటాలుపడి యాటు లక్షల సైన్య
మును సమకూర్చెను. అందు మూఁడులక్ష లాంధ్రసైన్య మని
చెప్పియే యుంటిమి. ఈ సైన్యము యొక్క యాహార
విహారముల కనంతమైన వ్యయ మగుచుండెను. భదంతుఁ డీ
వ్యయము భరింపలేక తొందరపడి సైన్యము నాంధ్రులపై నడి
పించెను. రుద్రాణి కను గలిగియేయున్నది. తాను సర్వసేనా
ధ్యక్షురాలు. త్రిపురారియు రుద్రదాముఁడు సేనాపతులు.
త్రిపురారి సైన్యమున నాంధ్రులే మిక్కుటముగ నుండిరి.
రుద్రదాముని సైన్యమున ధనక్రీతులైన సైనికు లుండిరి.
ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు లేవు. అంతయును వట్టి కాల్యలము.

శ్వేతగిరి నుండి బయలుదేరి యీ సైన్యము శబరదేశమును దాటి వింధ్యపాదము వెంబడి పయనించుచు, నూళ్ళను గొల్లగొట్టుచు వచ్చుచుండిరి. శాతకర్ణి కీ సైన్యపు రాకడను గూర్చి ప్రతి దినము వేగు వచ్చుచునే యుండెను. కాని 'యాయన యా సైన్యము ప్రతిష్ఠానమును ముట్టడించువఱకు నేమియుఁ బ్రతి క్రియఁ జేయఁ దలపెట్టలేదు. ఎన్ని యూళ్ళు కొల్లగొట్టినను దిండికిఁ జాలక వారే యగచాట్ల నొందుచుండిరి. అందున్న యాంధ్రసైన్య భాగమునకుఁ బ్రత్యేకముగా నాహారాదికము లెట్లో సమకూడుచుండెను. త్రిపురారి సంతోషమున వచ్చు చుండెను. రుద్రదాముఁడు విన్నవోయెను. భదంతుఁడు మొదట సేనాధిపత్యము వహింత మనుకొనెను. కాని రుద్రాణి యతని దనతో నుండుమనెను. భదంతుఁ డది మహాభాగ్యముగ నెంచెను. ప్రతిష్ఠానము కనుచూపు మేరలోనికి వచ్చెను.

ప్రతిష్ఠానము బలిష్ఠమైన దుర్గము. అది యాంధ్ర చక్ర వర్తుల కుపరాజధాని. దానికి సప్తప్రాకారములు కలవు. సప్త ప్రాకారములకు వెలుపల సముద్రమువంటి యగడ్డ కలదు. కోట వెలుపలి ప్రాకారము చుక్కల నంటుకొనుచున్నది. దాని పై భాగమున శతఘ్ను లేర్పాటు చేయఁబడియున్నవి. కోట నాలుగు గవనులకుఁ బది యేనుగులు పట్టి త్రోసినను గదలని బలమైన ద్వారములున్నవి. ప్రాకారముపైఁ గొమ్మకుఁ గొమ్మకు, దిడ్డికి దిడ్డికి ననేకాయుధపరికర సజ్జులై యున్న వీరభటులు గాయుచుండిరి. భదంతున కీ కోట దృగ్గోచరమై

నంతనే గుండలు దిగజారిపోయెను. ప్రతిష్ఠాన దుర్గ మతనికి బూర్తిగఁ బరిచితమైనదియే. కాని ముట్టడిచేయు దృష్టితోఁ జూచునప్పటికి దాని యసాధ్యత కనులకుఁ గట్టినట్లయ్యెను. ఆతఁడు ముక్కుపై వ్రే లిడుకొని కోటవంక నదేపనిగాఁ బరకా యించుచుఁ జూచుచుండెను. ఇంతలో రివ్వమని యొక బాణము దుర్గ ప్రాకారస్థుడైన యొక ధానుష్కునిచేఁ బ్రయుక్తమైనది యతని కుడిచేవి దగ్గరగా దూసుకొనిపోయెను. ఆ శ్రేష్ఠి పై పాణములు పై నిబోయినవి. అట నిలుచుండుట ప్రాణాపాయ కర మని వెంటనే రుద్రాణి యొద్దకుఁ బోయెను. ఆమె యతని స్థితి గ్రహించి చిటునప్పు సప్పుకొనెను. ఆ చిటునప్పు భదంతు నికిఁ బ్రాణప్రదముకదా. ఆతఁడు స్వస్థుడై స్వకార్యమునందు నిమగ్నుడయ్యెను.

ప్రతిష్ఠానపు ముట్టడి ప్రారంభమయ్యెను. అది యేమి ముట్టడి ! ఏనుగులా, యశ్వములా ? అగడ్త దాటుట దేవతల కైన శక్యము గాకుండెను. రాత్రులందు దొంగపోటుగఁ దెప్పలుకట్టి గోడను జేరుదమని ప్రయత్నించిరి. అగడ్త దాటఁ బ్రయత్నించినవారికెల్ల సాంధ్ర ధానుష్కులు రంభాసంభోగ సుఖము నందించు చుండిరి. కోట స్వాధీన మగుటలేదుగదా ప్రాకారమును సమీపించుటకైనను వీలులేదు. నాలుగు దిన ములు గడచెను. భదంతుని సేనలు చుట్టుప్రక్కల యూళ్ళను దొద్దసేయ నారంభించిరి. పల్లెటూళ్ళ రైతుల హోహారములు క్రమముగా శాతకర్ణి చెవుల సోకెను. చక్రవర్తి తనలోఁ

దాను నప్పుకొనెను. ఎలుకను బట్టుకొని చంపక దానితోఁ జేలగాటమాడు పిల్లివలె నాయన ముట్టడిదారుల సిలుగులబెట్ట నెంచెను. కాని పల్లెటూళ్ళ యెద్దడి విన్నమీఁదట నాయన యొక నిశ్చయము చేసికొని, కోట తలుపులు తెఱచి బహిరంగ యుద్ధమున శత్రువుల బాటద్రోలవలయు నని యెంచెను. ముట్టడి యాటవనాఁడు శాతకర్ణి తూర్పు గవను దెఱిపించెను. ఆంధ్రులు చతురంగబలముతో యుద్ధరంగమునకు నడిచిరి. వారి సింహ పతాక శత్రుదుర్నిరీక్ష్యమై వెలుగొందు చుండెను. యుద్ధము ప్రారంభమైనది.

శాతకర్ణి వేఁగు నడిపెను. పర్వతరాజు మూఁడులడల సైన్యముతోఁ ద్రిపురారిని బరిత్యజించి వత్తుననియు, నాతని శిరస్సును శాతకర్ణి పాదములపైఁ బడవైతు ననియు వేగు బంపెను. శాతకర్ణి పదివేలమంది వీరభటులను, నూ తేనుగు లను, వేయిమంది యాశ్వికులను శత్రువులపైఁ బురికొల్పెను. యుద్ధము మధ్యాహ్నము వఱకు ముమ్మరముగ సాగెను. ఇంతలోఁ ద్రిపురారి సైన్యమున గదలిక కలిగెను. పర్వతరాజు నాయకత్వమున మూఁడు లడలమంది సైనికులువచ్చి యాంధ్ర సైన్యమునఁ గలసిపోయిరి. ఎవఁడో యొక యజ్ఞాతవీరుఁడు త్రిపురారి శిరస్సును ఖండించి, జెండాకట్టకు గట్టి గుఱ్ఱముపై శాతకర్ణి యున్నవైపున కుడాయించు చుండెను. శ్వేతగిరి సైన్యము నిరుత్సాహము నొంది పలాయనము చిత్తగించు చుండెను. కాని రుద్రాణి పరవసముచేసి సేనను నిలువరించి

శత్రువుల మార్కొనజేసెను. పడమటి గవను నొద్ద ముట్టడి
 సాగించుచున్న రుద్రదామున కీ వార్త తెలిసి యాతఁడు తన
 సేనలను దూర్పు గవని యొద్దకు నడిపించెను. ఈ యదనునందే
 యాంధ్రులు మఱిపదివేల సైన్యము గవను నుండి వెల్వడి రుద్ర
 దామునికి వెనుక నుండి యొత్తిడి చేసిరి. సాయంకాలము
 వఱకు రుద్రదాముఁడు వెనుదగిలివచ్చుచున్న సేనతోఁ బోరుచు
 తూర్పు గవని యొద్దకు నడచునప్పటికిఁ బదివేల సైన్యమును
 గోల్పోయెను. ఇట్లు సగము సైన్యము శత్రుపక్షమునఁ జేరఁగా
 మిగిలిన సైన్యముతోఁ గొంత నశించగాఁ దక్కిన సైన్యమును
 రుద్రాణిరుద్రదాము లెట్లో నిలువరించి పోరి కాయిత మొన
 రించిరి. సూర్యుఁ డస్తమించెను.

౧౨

మఱునాటి యుదయమున శాతకర్ణి మఱల గవను
 దెలిపించి దొమ్మికయ్యమున కాయత్తమైవచ్చెను. అనాఁడు
 శాతకర్ణి యుద్ధరంగమునఁ ద్రిపురాసుర సంహార మొనర్చిన
 రుద్రునివలెఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఆయన బారిబడినవారెవ్వ
 రును బ్రాణములతోఁ బోవుటలేదు. శాతకర్ణి యొక శూకలా
 శ్వము నెక్కి చంద్రహాసధారియై శత్రుసంహారము సేయు
 చుండెను. మధ్యాహ్న మగుసరి కా చక్రవర్తి స్వయముగ
 వేయిమంది వీరభటుల నులుమాడియుఁ గాసంతయైన యలసట
 యెఱుఁగక యుద్ధకాంక్షియై యుండెను. ఆయన కెదురుగఁ
 బోవుట కెవ్వరికిని గుండె చాలకుండెను. మధ్యాహ్నవేళకు
 శాతకర్ణి శత్రుసేనామధ్యమునకు బొచ్చుకొనిపోయెను. ఆయన
 కిరువైపుల శత్రువులు బీనుగుపెంట లగుచుండిరి. శాతకర్ణి
 కప్పటికిని గసితీరలేదు. ఇంతలో శత్రువుల యదృష్టవశమున
 నపరాంతకసైన్యము పశ్చిమదిక్కు నుండి వచ్చిపడినది. ఆంధ్రు
 లకుఁ బోరు భరమయ్యెను. శ్వేతగిరి సైన్యము సుశిక్షితము.
 కాకపోవుటచే నాంధ్రుల పని ముంతవఱకు సులభతరముగ నడిచి
 పోయెను. సోపారసైన్యము సుశిక్షితమైనది. వారు పర్వతవాసు
 లగుటచే దృఢకాయులు. సర్వాయుధ విశారదులు. ఆంధ్రులు
 కొంచెము వెనుకంజ వేయవలసివచ్చెను. కాని శాతకర్ణి నోరికండ
 తప్పినవ్యాఘ్రమువలె గాంధ్రుమనుచు శత్రుసైన్యములదాకెను.

ఆతని కోల్తలకు శత్రువు లోహటించు చుండిరి. ఇంతలో
 రుద్రాణి వెనుకంజ వేయుచున్న తన నై న్యములను హెచ్చ
 రించి యశ్వారూఢయు ఖడ్గపాణియునై శాతకర్ణిని దాకెను.
 శాతకర్ణిని దాకెననఁగా నామె యుద్దేహపూర్వకముగఁ దాక
 లేదు. పరిస్థితుల ప్రభావముచే నా యాల్మగ లిర్వురు నట్లు
 మార్కొనిరి. ఇంతలో నొక వింత సంఘటనము జరిగెను.
 శాతకర్ణి వీరావేశమున శత్రుసంహారము చేయుచుఁ జేయుచు
 హఠాత్తుగఁ దనకన్నులఁబడిన రుద్రాణివంక కేగుటలో నతని
 యశ్వము దై వవశమున వెనుకంజవేసెను. రుద్రాణి యశ్వము
 పేషాభీకరముగ నెదుటి యశ్వముపైఁ బరవళ్లు ద్రొక్కుచు
 నెదురయ్యెను. శాతకర్ణి రుద్రాణితో 'నీవు వచ్చితివా?' ఇదిగో
 నే నస్త్రసన్యాసము చేయుచున్నాను. నీవు నన్ను బంధించు
 టయో సంహరించుటయో చేయుము. నా ప్రణయమున కి
 యాత్మార్పణము శాశ్వతచిహ్నమై వెలయఁగలదు. అట్లు
 రిచ్చవడి చూతువేమి? ఖడ్గము నెత్తి ప్రహరింపుమని చేతనున్న
 చంద్రహాసమును బాటవైచి యశ్వమును రుద్రాణి సమీపము
 నకు నడిపించెను. రుద్రాణి యప్రతిభయై చిత్తరువువోలె
 గుఱ్ఱముపై చేతనారహితయైనట్లు కానవచ్చెను. కాని హఠా
 త్తుగ నొక యాపద సంభవించినది. అపరాంతక సేనాధిపతి
 విద్యాశ్రీ గుఱ్ఱమును దాటించి నిరాయుధుడై యున్న శాత
 కర్ణి తలపై బలమైన ఖడ్గప్రహారము చేసెను. దానివల్ల శాత
 కర్ణి కిరీటము భూపతితమై యతని శిరస్సున బలమైన గాయము
 తగిలి యాతఁడు గుఱ్ఱముపై వ్రాలిపోయెను. మిత్రులు

శత్రువులు గూడ హాహాకారములు చేసిరి. పడిపోవుచున్న శాత
కర్ణిని మఱలఁ బ్రహరింపఁ గత్తినెత్తిన విద్యాశ్రీ దక్షిణబాహు
వును రుద్రాణి మెఱపు మెఱసినట్లు ఖండించివైచెను. విద్యాశ్రీ
యామెవంక దిగాలుపడి చూచెను. భదంతుఁడు కోపోద్రిక్తుడై
రుద్రాణి పైకి గుఱ్ఱమును నడిపెను. ఆమె గుఱ్ఱమును
దాటించి భదంతుని రెండు తుండెములుగా నఱికివైచెను.
విద్యాశ్రీ కిది యేమియో యర్థముకాలేదు. ఆతని సేనాపతి
చంద్రశ్రీ రుద్రాణిపైకిఁ దన సైన్యమును బురికొల్పెను.
రుద్రాణి దుర్గవలె విజృంభించెను. అపరాంతక సేనలు కుప్పలు
కూలిపోవుచుండిరి. ఆంధ్రులు రుద్రాణికి జాసటయైరి. రుద్ర
దాముఁడు గుఱ్ఱముపైఁ జిత్తరువువలెఁ గూర్చుండి యీ నాటక
మును దిలకించు చుండెను. ఆతని నెవ్వరును బలుకరింపరైరి.
భదంతుఁడు చచ్చెను. త్రిపురారి స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. రుద్రదా
ముఁడు తటస్థుడై యుండెను. రుద్రాణి పరపక్షమునఁ జేరి
స్వసేనాసముదయముల నులుమాడు చుండెను. అపరాంతక
సేనలు కూడఁ జాలవఱకు నష్టమైపోయినవి. వారి పరిస్థితులచే
మొగముమొత్తి సమరపరాజ్ఞుఖులైరి. శ్వేతగిరి సైన్యములో
హతశేషులు పలాయనము చిత్తగించి చెట్లను బుట్టలను బట్టి
పోయిరి. ఇట్లు విజయలక్ష్మి సమేతయై తన బిడ్డలను దానే
యాహరించు యీనిన పులివలె గాండ్రించుచు రుద్రాణి
వెనుదిరిగి ప్రతిష్ఠానపురోన్ముఖయై వచ్చుచుండెను. కోట గవని
యొద్దకు రాగా, వాసవీదేవి సపరివారయైవచ్చి కోడలి నాహ్వ
నించి లోనికి గొనిపోయినది.

శాతకర్ణికిఁ బ్రమాదమైన దెబ్బ తగిలినది. ఆయన నెల
దినములకుఁ గాని మఱలఁ గోలుకొనలేదు. మొదట వారము
దినములు స్మృతియే లేకుండెను. జ్వరపీడితుడై కలవ
రింత లాడుచుండెను. రుద్రాణి బాష్పావృతముఖి, దీనా
వనతనేత్ర, పరితాపతప్తహృదయ, నిరంతరము నాయన
పజ్జనే యుండి యుపచారము చేయుచుండెను. వాసవీదేవి వచ్చి
కోడలి సేమము నారయుచుండెను. రుద్రాణి యా వారము
దినములు నుపవాసమే చేసెను. వారము దినములకు శాతకర్ణి
కన్నులు తెఱచెను. రుద్రాణిని జూచి మందహాసము చేసెను.
ఆ పతివ్రత పతిశిరస్సున బాష్పధారాభిషేక మొనర్చెను. శాత
కర్ణి నీరసముగా నామెచేతిని దెమల్చి యోదార్చెను. రుద్రాణి
శాంతించి యానాఁడు భర్తతోపాటు ప్రాశన మొనర్చెను.
రెండు మూఁడు దినములకు శాతకర్ణికిఁ గొంచెము బలము
వచ్చెను. స్వరములో హీనత తగ్గెను. ఆయన యీ మంత్ర
మును బఠించెను. 'ద్వాసుపర్ణాసయుజా సఖాయౌ సమానం
వృక్షం పరిషస్వజాతే, తయోరన్యః పిప్పలం స్యాద్వృత్తి, అనశ్చ
న్నన్యో అభిచాకశీతి." రుద్రాణి భర్తృవక్షస్థలమున శిరస్సు
నుంచి చాలసేపటివఱకుఁ గుమిలిపోయెను. శాతకర్ణి యామె
శిరోజముల నిమురుచుఁ బసిపిల్లనటు లోదార్చుకొనెను. పారి
బాష్పధారాస్రవంతులేకమై శయ్య యంతయుఁ దడిసిపోయెను.

మూడేండ్లు గడిచినవి. చుద్రాణి కడుపు పండెను.
 యజ్ఞశ్రీ శాతకర్ణి మహాచక్రవర్తి జనించెను. శాతకర్ణి యారేండ్ల
 కుఱ్ఱవానినే సింహాసనమునం దభిషేకించి తాను వానప్రస్థుఁ
 డౌదునని ప్రకటించెను. నీకంటె నెన్నో వెనుకలు వృద్ధుఁడను.
 నేను సంసారమును బట్టుకొని ప్రాకులాడుచుండఁగా నీ కింత
 చిన్నతనమున వైరాగ్యమేమి యని విష్ణుశ్రీదత్తుఁడు నిషే
 ధించెను. చివర కాయన యనురోధముచేత శాతకర్ణి యాఱు
 మాసములు కొడుకుచెంత నుండి రాజ్య వ్యవహారములు
 చూచుటకును నాఱు మాసములు వానప్రస్థాశ్రమము నడుపు
 టకు నొడంబడెను. ఆ రాజ దంపతులు చైత్ర శుద్ధ పూర్ణిమ
 నుండి శ్రావణ శుద్ధ పూర్ణిమ వఱకును బదరికాశ్రమమున
 నివసించుచు వానప్రస్థము నెఱపుచుండిరి. తక్కిన యాఱుమాస
 ములు ధాన్యకటకమున నుండి రాజ్య వ్యవహారములు నిర్వ
 త్తించుచుండిరి. యజ్ఞశ్రీకి పదునాఱేండ్లు వచ్చువఱకు నిట్లు
 జరిపి యాపైఁ గేవలము బదరికాశ్రమమునందే నివాసముగ
 నుండిరి. ఆఱు నెలలు జోగీమఠము నందును నాఱు నెలలు
 బదరియందును గాలక్షేపముచేయుచుండిరి. నిత్యము నలకనందా
 పవిత్రోత్సాహముల స్నానముచేసి, బదరినారాయణస్వామిని
 సేవించి కృతార్థులై నరనారాయణ పర్వత సానువులందుఁ
 జరించుచు బ్రహ్మానందము నొందుచుఁ దుదకు విదేహకై వల్య
 మును సమార్జించిరి. నాగవల్లికయు వారి ననుగమించెను.

—: 0 :—